

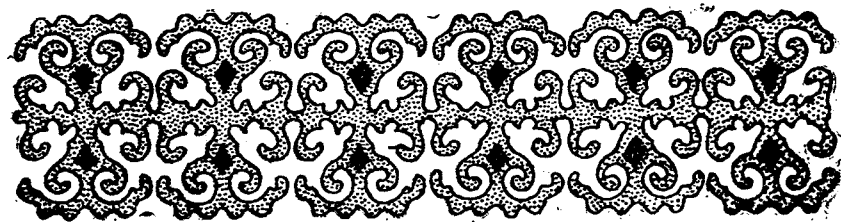
Монус-Бий ле Канжо-Бий
Камык жеткерден айрылды.
«Уч-Улаанын кара малын,
Кыймырап жаткан жонун
Олжолоп ончозын апаратан
Бистин ондо керегис жок,
Бистин алатан жангыс жок» — деп,
Олор экү эмди болзо
Ээчий-деечий желе берди.
Кайран бойы Тарлан-Коо
Тарлан-Чоокыр адына минди,
Уч-Улаанын жерин көстөп,
Элес эдип уча берди.
Жер алтайга једип келзе,
Тенериге једип калган
Темир байзын өргөө туру,
Јетен јети үйелү
Темир шуру чакы туру.
Јердин үсти болгожын
Күрен-кызыл јаркындый.
Тенери түби болгожын
Коо-кызыл тандактый,
Канатту-Боро атту
Кара-Кадын бала отурат,
Јаактуга айтырбайтыр.
Јарындуга соктырбайтыр.
Кара-Кадын бала болзо
Тарлан-Кооны көрөлө,
«Уч јакшы кайнынды
Талайга түней аракы ичирип,
Тайгага түней эт јидирип.
Күндүлеердин ордына
Кара баштарын базала,
Камык черүзин кырала,
Келгенин бу ба?» — деди.
Эпке-јөпкө киришпей,
Эки күнге кершти.
Адакынын учында
Акаларынын керегин угуп,
Албаты кырылган шылтагын билип,
Эпке-јөпкө кире берди.
Тарлан-Чоокыр атту
Тарлан-Коо баатыр
Тенериге једип калган
Темир шунгу чакыны
Уч јерден кезе чапты.
Јетен јети үйелү
Темир байзын өргөөни

Уч-Улаанын кара малын
Алтын тайга кырында
Алтын терек агашты
Уч јерден үзе атты.
Айга-күнге сүзүлген
Уч сүмер тайганы
Уч јерден кезе чапты.
Эдил-күүктин үни
Кенетийин серий берди,
Эмил агаш будактары
Кенетийин саргара берди.
Јон јуртаган јерлерде
Јодра агаш јоголо берди,
Мал туратан алтайда,
Баргаа өлөн саргара берди.
Тарлан-Коо баатыр болзо
Козоолу јуртты коскорды,
Језеелү јуртты јемирди.
Уур јурт базылды,
Узун желе кезилди.
Кара тенис талайды
Токус башка агызып ийди,
Агын суузы сооло берди,
Албаты-јон таркай берди.
Тарлан-Чоокыр эриненин
Аккан тери токтой берди,
Акту бойы баатырдын
Ал санаазы јарый берди.
Көгүстү болгон баатырга
Күзел-санаа эмди болгон,
Көстү жүрген кижиге.
Көрүмјилү кайкал бала болгон
Канатту-Боро атту
Кара-Кадын баланы
Тарлан-Коо баатыр алып,
Алтайына јанып ийди.
Одус тайганы ажып турат,
Одус талайды кечип жүрет,
Камык малды айдап јадат,
Кара албатыны ээчидип турат.
Анча-мынча болбоды,
Алтайына једип келди.
Айыл-јуртына келгежин,
Азырап койгон адазы,
Эмизип салган энези
Эзен-амыр отурат.
Көстин болзо оды,
Көгүстин болзо каны
Сок жангыс уулы

Эзен-амыр жүрүп,
Эбирип ойто келгенине
Экилези сүүнгилеп турат.
Жаан тойды эдер деп,
Жаан жыргалды баштаар деп,
Ыраактагы жонго бичик ийет,
Жууктагы жонго элчи ийет.
Талайга түңей аракы жууды,
Тайгага түңей эт туурады.
Булут болгон казылуны сойды,
Буура болгон жалдуны сойды.
Тенгериге једип калган
Темир шургы чакы кадады,
Јетен јети булунду
Темир байзың өргөө тутты.
Јалбышту от камызылды,
Жаан жыргал башталды.
Талайга түңей аракыдан
Тен-таң ичкилеп турат,
Тайгага түңей эттен
Тен-таң јигилеп турат.
Ат јакшызы јарышта турат,
Алып бөкөзи күрежип јадат.
Тогус айга той болды,
Он айга ойын болды.
Он айдын бажында
Баргаалу јерге мал таркады,
Јодралу јерге јон таркады.
Талайга түңей аракы божоды,
Тайгага түңей эт түгенди.
Тарлан-Коо баатыр
Тарлан-Чоокыр адын агытты,
Ай канатту куш айланган,
Айры мүүстү ан турган
Қара тайганың кырына
Одорго ады чыга берди.
Тарлан-Коо баатыр
Јетен јети булунду
Темир байзың өргөөзин ачты,
Тогус кат төжөктү
Алтын-мөңүн шибеезине кирди,
Көжөгө кара таш болуп,
Көңкөрө түжүп уйуктай берди.
Эдер куштын үни серибеди,
Эмил агаш бүри онбоды,
Тарлан-Кооның тергеези
Кеен јакшы тура берди.
Қырулу кыш түшпес
Қызыл-конгур алтай болды,

Коронду соок албас
Коо-јажыл өлөң өсти.
Қачан да болзо салкын түшпес
Қара сүмер тайга бүтти,
Қачан да болзо јуу кирбес
Тарлан-Кооның јуртты болды.
Узун чөрчөктин учы,
Жаан чөрчөктин жаказы
Мынайып эмди түгенди.
Узун болордо кыскартадым,
Қыска болордо узаттадым,
Улустан ла укканым бу эди.
Қошкон мениң кожумагым јок,
Кородотон мениң шылтагым јок.

АК-КОНҒЫР

Айлу-күндү алтай ичинде
Алтан алты бу талалу,
Кунан койго эмди түңей
Ак межелик тайга бүтти.
Айга-күнге мызылдап жадар
Агар-акпас алтын сымал
Ак-көгөлтирим талай бүтти.
Бу алтайдын ичинде
Ээзи жок, ээрлү-ээндү,
Арка-бели тыңый берген,
Ак малдын бажын билген
Ак-Конғыр ат бүтти.
Арка-жоннын бу ичинде
Алтан жаштан ажа берген,
Азу тижн божой берген,
Кары-жжы једе берген,
Катан-сөөгн божой берген
Бир эмеген журтап жатты.
Тогус тайга ары жанында,
Тогус талай ол жанында
Күмүш-Күрең атка минген
Күмүш-Каан журтап жаттыр,
Сок жаңыс кысту эмтир.
Бир катап Күмүш-Каан
Эрте таннын алдында
Туйук мөңүн турнабай алып,
Туй гартынып ажыктады.
Көрүп турар болгожын,
Күн бадардын алдында
Аайы жок ак мал
Аркага толтыра өзүп жат,
Лылдыс тоолу арка-жон
Жерге толтыра өзүп жат.
Мыны көргөн Күмүш-Каан

Эрте таннын алдына
Кыйылып өлөр тыны жок,
Кызарып агар каны жок
Тогус Темир-Бөкөзин
Ак өргөозине алдыртты:
«Малга үзери мал кожомды,
Жонго үзери жон кожомды.
Ак-Конғыр аттын
Алтайга толтыра ак малын
Айдап алар керек — деди, —
Аркага толтыра жон-албатызын
Сүрүп алар керек — деди, —
Ак малым байызын — деди, —
Арка-жоным көптөзин» — деди.
Айга-күнге жай бербес
Тогус түңей Темир-Бөкө
Тогус түңей конғыр атка
Күлер-арташ ээр салып,
Күүбе жалаң токум салып,
Аттын чүмин чүмдедилер.
Ай-карагай ок-саадагын
Арка-белине жүктендилер.
Алтан кулаш ай кылыжын
Чой курына курчандылар.
Күн бадыжын эмди көстөп
Түрген-түкей атандылар.
Айдын-күннинг бадыжына
Тогус түңей Темир-Бөкө
Тогус тайганы ажыра чапты,
Тогус талайды кечире чапты.
Кезердин жолын кегей берди,
Алыптын жолын андай берди.
Ак-Конғыр ат эмди болгожын
Айлык жерди ажыра көрди,
Күндүк жерди өткүре көрди.
Тогус түңей Темир-Бөкөннн
Кара санаазын эмди билип,
Алтан жашту эмеген
Ак малын үрүп ийди —
Баргаа-өлөн болуп калды.
Арка-жонун үрүп ийди —
Жодро агаш болуп калды.
Айлу-күндү Алтай үсти
Ээн-куру туруп калды.
Ээрлү-ээндү Ак-Конғыр
Турган жерине силкинип ийди.
Алтын-боро шонкор болуп,
Агаш бажыла кыйкап учты.
Алтан жашту эмеген

Алтын-боро кучыйак болуп,
Адакы будакка отура берди.
Төмөн жүрген конгыр тайды
Тарма сөслө шыпшайла,
Кайа таштын эдегине
Жаңыс бойын тургузып салды.
Тогус түңей Темир-Бөкөлөр
Тогус күнниң бажында
Ак-Конгырдын алтайына
Аткан октый жеттилер.
Төмөн жүрген конгыр тайды
Ыраагынан көрүп ийди.
«Ак малдын бажын билген
Ак-Конгыр бу» — дежеле,
Түндү-түштү үч конокко
Амыр билбей сүрүштилер.
Адакы учында арыгылап,
Арбын күчин жылыткылап,
«Туттурбаган тагманы
Алты азулу айу жизин,
Жети азулу бөрү жизин» — деп,
Каргап эмди түкүрдилер.
Тогус түңей Темир-Бөкөлөр
Тогус күнниң бажында
«Ак-Конгырдын албатызын
Айдын-күнниң бадыжы жаар
Жуу-чак айдай бертир — дешти, --
Жон туратан алтайында
Жодро агаш бүттүр — дешти, —
Мал туратан алтайында
Баргаа өлөн бүттүр» — дежиң,
Жарыш эдип жангылай берди.
Тогус түңей Темир-Бөкө
Тогус күнниң бажында
Жер алтайына једип барды.
Күмүш-Каан кайраканга
Айткан сөзи мындый болды:
«Баргаа өлөн болгон мал
Айдуга барган эмтир,
Жодро агаш болгон жон
Олјого барган эмтир.
Ак-Конгырдын алтайы
Эн-куру артып калтыр.
Ак-Конгыр атты бойын
Алты азулу айу жиптир,
Жети азулу бөрү жиптир» — дешти.
Күмүш-Каан кайракан
Алаң кайкап туруп калды.
Айлар айланыжып өтти,

Жылдар жылыжып өтти.
Бир күн Күмүш-Каан
Алтын өргөбзинен чыгара басты.
Туйук мөңүн турнабайын алып,
Туй тартынып көрди,
Алтай үстин ајыктады.
Эмди көрөр болгожын,
Ак-Конгырдын ак малы
Алтайга толтыра өзүп јат.
Аргалу жүрген арка-јоны
Алтайга толтыра өзүп јат.
Кунан койдый ак межелик
Јаан тайга бажында
Алтан јаштаң ажа берген
Бир эмеген уйуктап јат.
Күмүш-Каан кайракан
Ичи жарылгадый күйүнди:
«Кайран мал — дейт, —
Кайран жон — дейт. —
Малга үзери мал кожорым,
Жонго үзери жон кожорым — дейт. —
Тогус түңей Темир-Бөкөлөрим,
Эртен ле тагнын алдында
Катап түрген атаныгар» — деди.
Эртен тагнын алдында
Тогус түңей Темир-Бөкөлөр
Тогус түңей конгыр атка
Күлер-арташ эер салды.
Ай-карагай ок-саадагын
Чала-була тудунып,
Алмас-болот уур курын
Анча-мынча курчангылап,
Ак-Конгырдын алтайына
Ойто катап атандылар.
Ак-Конгыр ат эмди
Тогус Темир-Бөкөнниң
Олтүрерге келеткен амадузын
Сеспес јерден сезип ийди,
Билбес јерден билип ийди.
Алдындагызындый ок чылап,
Алтай јерин шыпшап ийди.
Жон туратан алтайда
Жодро агаш бүтти,
Мал туратан алтайда
Баргаа өлөн бүтти.
Алтай үсти эмди болгожын
Эн-куру туруп калды.
Тогус түңей Темир-Бөкөлөр
Эмди келип көрөр болзо,

Эш-неме жок болуп калтыр.
«Ээ, адан сени ал — дешти, —
Күмүш-Каан кайракан
Төгүн эрмек айткан» — дешти,
Айдын-күннинг түштүгү жаар
Жарышкылап жангылай берди.
Тогус күннинг бажында
Тогус түнгөй Темир-Бөкөлөр
Айылдарына жеткилеп келди.
«Көзи-бажаардын ирингин
Көргөн болбойыгар, кааныбыс, — дешти —
Ак-Коңырдын алтайында,
Жон туратан жеринде
Јодро агаш бүдүптир.
Мал туратан жеринде
Баргаа өлгөн бүдүптир — дешти. —
Ак-Коңырдын ак малын
Јуу-чак айдай бертир.
Ак-Коңырдын бойын дезе
Алты азулу айу жиптир,
Јети азулу бөрү жиптир» — дешти.

* * *

Ак-Коңыр ат кунукты.
Көстин суузы көл төгүлди,
Буурдын суузы бурт төгүлди.
«Устиги ороондо Уч-Бырканнын
Јерине эмди чыгардан башка.
Кижини салган Уч-Быркан
Ээзи жокко мени не жайаган?
Алтайга толтыра малымды
Эмди кемизи билер?
Јерге толтыра жонымды
Айлап-баштап кем башкараар?» — деп,
Мынайда ол комудады.
Ээрлү-ээндү Ак-Коңыр
Алтын-көб тон артынды,
Ай-карагай ок-саадагын жүктенди,
Эмди бырканнын өрө жерине
Бир күн учуп чыкты.
Устиги ороонго једип барды,
Ай алдында ат чакыга
Эмди једип токтой түшти.
Кадык бойы арый берди,
Бир конок амырады.
Эргезинде оноң өрө
Ойто катап мантап чыкты,
Күн алдында күн чакыга
Једип барып токтой түшти.

Кадык бойы арый берди,
Бир конок амырады.
Экинчи күннинг бажында
Арчын башту үч-сүмерге,
Алтайга толтыра мал жайаган,
Јерге толтыра жон жайаган
Уч-Курбустаннын јерине
Ат бажынды алтын күүк болуп,
Арыган-чылаган учуп келди.
Маанылу бай чакынын
Эмди чике бажында
Түндү-түштү үч конокко
Амыр билбей эдип отурды.
Јаан быркан чыдашпай
Айлынан чыгара басып келди:
«Бойым салган Ак-Коңыр,
Неге эмди келдин? — дейт. —
Бойым эткен Ак-Коңыр,
Неге келдин, айтсан? — дейт. —
Түннинг күнинде
Уйкумнан астыктым,
Түштин күнинде
Амырымнан астыктым!
Кайттын, кайран Ак-Коңыр?» — деди.
«Алтайга толтыра малымды
Күмүш-Каан апарарга јат,
Јерге толтыра жонымды
Оштү олјого апарарга јат.
Ээ жок мен кайттым» — деп,
Ак-Коңыр айдып турат.
«Ой, адан сени ал,
Ыйлаба, сыктаба, Ак-Коңыр,
Ак малыңды билетен кижини,
Арка-жонунды башкаратан кижини
Айдын-Күннинг бадар алдынан
Канча жылдын бажында
Једип келер болбой» — дейле,
Алтын өргөөгө ойто кирди.
Ак-Коңыр ат база катап
Оноң ары учуп чыкты.
Ортон бырканнын эжигине,
Маанылу бай чакынын
Эмди чике бажына
Учуп келип, отурды.
Түндү-түштү төрт конокко
Ўзүгү жок эдип отурды.
Төрт конгон кийининде,
Ортон быркан аргазын таппай,
Алтын өргөөдөн чыгып келди:

«Түннің күнінде
Уйкунаң астықтым,
Түштің күнінде
Амырымнаң астықтым.
Бойым салған Ак-Қоңыр,
Түнге-түшке не келдің?
Бойым эткен Ак-Қоңыр,
Қайттың әмди сен?» — деди.
«Алтай жоным, ак малым
Базынчыққа барарға жат.
Күмүш-Қаанның жерине
Әмди бойымды айдаарға жат» — деп,
Ак-Қоңыр ат айдып турды.
«Қалак-корон, Ак-Қоңыр ат,
Кичү быркан сени болзо
Ээ жок әдип жайаған» — деп,
Ортон быркан өргөбзине
Ойто катап кире берди.
Кичү бырканның жерин көстөп,
Ак-Қоңыр ат учуп чықты.
Алты күннің бажында
Кичү бырканның жерине жетти.
Маанылу бай чакыға отурып,
Түндү-түштү әдип турды.
Алты конгон кийинінде
Кичү быркан чыгып келди:
«Түнде болзо, уйку жок болдым,
Түште болзо, амыр жок болдым.
Қандый жеткер табарды?» — деди.
«Қалак-корон, кичү быркан,
Ак мал айдуга барып жат,
Арка-жон олжого барып жат.
Ээ жок мен канай бүттим?» — деди.
«Канайдар да арга жок — деп, —
Кичү быркан унчукты. —
Бир ле айдып койгондо,
Әмди ээни канайда берер?
Же күннің чыгыш жерінде
Қыйылып өлөр тыны жок,
Қызарып агар қаны жок
Жүс түңгей кара атту
Жүс кара кезер бар.
Олордың ортозында
Озоғыда жайап салған
Көстин оды, көгүстин қаны
Ээрлү-ээндү ады жок
Көргөн жаңыс бала бар.
Оны алып экелзең,
Ак-Қоңыр ат сен болорың,

Алтын-Тенгек каан
Ол бала болор — деди, —
Оны болуп албазан,
Жүс кезердің журтында,
Олұп қаларың» — деди.
Ак-Қоңыр ат ай-кулакка
Алтын күүк эткендий сүгүнди.
Орө бырканның жеринен
Атқан октый түрген түшти.
Айдың-күннің чыгышына,
Алтай жонның талазына,
Жетен тайганың ары жанына,
Жетен талайдың ол жанына,
Қыйылып тыны үзүлбес,
Қызарып қаны ақпас
Жүс кезердің журтына
Түндү-түштү үч конокко
Ак-Қоңыр ат шунуп келди.
Жер үстине эмеш жетпей,
Ак булуттың ары жанынаң,
Көк булуттың бери жанынаң
Жүс кезердің солун журтын
Ыраагынаң аяқтады.
Жүс кезердің журтынаң
Ээрлү-ээндү Ак-Қоңыр
Көргөн жаңыс баланы
Апарарға сүмеленди.
Ак-Қоңыр бышқырып ийди.
Тумчугынаң сегіс қырлу
Жаан жада таш түшти.
Айдың-күннің көзине тутты.
Жүс кезердің журтына
Кул кижинің бөркүзиндий,
Қунаң малдың бажынды
Тоғус қырлу жаан мөндүр
Жети күннің турқунына
Түндү-түштү келип түшти.
Ай-күн көрүнбей барды.
Алтай, теністин үстине
Ай қараңуы туруп қалды.
Жүс кезер жүс түңгей
Тас кара атты минди.
«Жерибиске жуу келди,
Журтыбысқа чак келди» — дежиң,
Жүс бойы адыштылар.
Жүс кезердің ал черүзи,
Алтайға толтыра баатырлары
Бой-бойыла соғушты.
Жүс кезердің журтында

Аайы жок чак болды.
Агаштың адакы будагына
Суу чайык чыга берди.
Ак-Конгыр ат ол тужында
Кичү кара кезердин
Жаңы чыккан балазын
Түндүктен түшкен бойынча,
Алты кучак балтырлу,
Алтайдаң ашкан канатту
Ак-чоокыр мүркүт болуп,
Айланыжып өрө чыкты.
Кабайлу баланы тепкен шонкор
Күн бадыжын эмди көстөп,
Кыртыжы жок кара тайганы
Түрген ажып уча берди.
Тогус күнниң бажында
Кийин изи жоголып калды.
Анча-мынча ой өтти.
Озогызынаң он артык,
Эскидезинең эки артык
Ай-күн айазып келди.
Эмди көрүп турар болзо,
Жүс кезердин албатызы,
Тоолоп болбос черүзи
Тал ортозы кырылыптыр.
Жүс кезерлер эмди болзо
Караңгуйда билишип болбой,
Бой-бойын өлтүриштир.
Тынду арткан кичү кезер
Айылына кирип келер болзо,
Жаш балазы жок болуптыр.
Угар, көрөр жер де жок,
Оны билер кижиде жок.
Ала көндөлө жылыган баланы
Таап болбой калактап,
Ыйлап-сыктап отурды.
Ак-Конгыр ат анаң ары
Суу болгондо, кечип келет,
Туу болгондо, ажып келет.
Жетен тайганы ажа берди,
Жетен талайды кече берди.
Алтайына једип келди.
Јерине јеткен болгожын,
Алтан јашту эмеген
Ак межеликтин үстинде,
Алтын-мөңүн ширдекте
Кыймыгы жок уйуктап јат.
Ак-Конгырдын јанганына,
Кабайлу бала экелгенине

Кара албаты сүгүнди.
Ак-Конгыр ат эмди
Алтан јашту эмегенди
Терен уйкудан ойгозып,
Мындый сөстөр айдып турат:
«Је баланы таап келдим,
Эриккен бойыма шор болды,
Оскөн бойыма мөр болды.
Жүс кезердин јерине јүрдим,
Балалу кабай экелдим» — деди.
Алтан јашту эмеген
Жаш баланы чеберлеп тутты.
Ээгинең сыймап турды,
Эки колло эркеледи.
Балтыр кежик јаш бала
Эки конды—энем деди,
Алты конды — адам деди.
Ак-Конгырдын ат чылбырын
Тогус күнниң бажында
Бала тудуп, базап јүрди.
Ак-Конгыр ат сүгүнип,
Арчымагын чече тартты,
Канча жылга ээзи жок јаткан
Алтын-мөңүн тон кодорды,
Баатыр уулды кийиндирди.
Алтан кулаш кылыш берди,
Учпа кара јыда берди.
Баатыр уулдын күчи кирди.
Көргөн көзи көрнөддй болды,
Тынган тыныжы тумандый болды.
Алтан јашту эмеген
Ары-бери серпинип ийди.
Одус јашту келиндий билдирди.
Ээрлү-ээндү Ак-Конгыр
Аайы жок эм сүгүнди.
Озогыдаң он артык,
Эртенгидең эки артык
Эмди боло бербей кайтты.
Атту-чуулу Алтын-Тензек
Ат үзөңгиге будын тепти,
Ары көрүп атанды.
Ак межелик тайганы
Айландыра јелип ийди.
Ары көрүп атанганда,
Алтан анған адып турат.
Бери көрүп атанганда,
Бежен анған адып турат.
Канча жылдын туркунына
Кара албаты јыргап јадат.

Айлар айланыжып өтті,
Жылдар жылыжып өтті.

* * *

Бир катап Күмүш-Каан
Алтын өргөдөн чыгара басты,
Ары-бери аяктап көрди.
Эмди көрүп турар болзо,
Айдын-күннинг бадыжында
Ак-Конгыр аттын
Ак малы өзүп ле жат,
Жон-жолокойы көптөп лө жат.
Күмүш-Каан кайраканнын
Ичи-бууры күйүп чыкты:
«Малга үзери мал кожор керек,
Жонго үзери жон кожор керек.
Ак малды айдаар керек,
Арка-жонды бактырар керек — деди.—
Тогус түнгей Темир-Бөкөлөрим!
Күннинг бадар алдында
Ак-Конгырдын ак малы,
Арка-жоны көптөп калтыр.
Мени жазап угыгар, баатырлар!
Менин жакылтам бүдүригер — деп,
Күмүш-Каан кыйгы салды.—
Одус тайганын ары жанында,
Одус талайдын ол жанында,
Күн-гүштин алдында
Андап-куштап азыранып жүргөн,
Кыйылып өлөр тыны жок,
Кызарып агар каны жок,
Таш-Күрөң атка минген
Күрөң-Баатыр журтап жат.
Жүс учарлу кара тайга
Онын адазы болгон эди,
Жүс коолду кара талай
Онын энези болгон эди.
Оны барып экелигер.
Кара жаңыс бу баламды
Күрөң-Баатырга мен бердим,
Күйү эдип аладым — деди.—
Кара жаңыс балам учун
Күрөң-Баатыр Ак-Конгырдын
Ак малын, арка-жонун
Айдап бери экелер учурлу.
Барып оны экелеер» — деди.
Тогус түнгей Темир-Бөкөлөр

Күн бадыжын эмди көстөп,
Одус тайганы ажыра чапты,
Одус талайды кечире чапты.
Күн бадыжына жеттилер.
Күрөң-Баатыр кайракан
Суунын анын сууга адып,
Туунын анын тууга адып,
Эди-жуузын жип отурды.
Жаан баатыр болгон эмтир.
Көргөн көзи көл-тегистий,
Тынган тыныжы куу тумандый.
Токус түңгөй Темир-Бөкө
Күрөң-Баатырга жетпәрды:
«Калак-корон, Күрөң-Баатыр,
Күмүш-Каанның жакылтазын
Бүдүрүп жүргөн бис эдис.
Слерди эмди келзин деген.
Кара буурымды ойып берерим,
Катка тижимди суурып берерим,
Кара жагыс баламды берерим деп,
Каан кижиге айткан эди» — деп,
Токус түңгөй Темир-Бөкө
Жарыш эдип куучындады.
«Каан айткан кийининде
Кыйар менин жагым жок,
Бий айткан кийининде
Жазар менин жагым жок.
Аткан ок таштан жанбас,
Айбылаган элчи жолдон жанбас.
Күмүш-Каанның айылына
Барып келбей кайдар» — деп,
Күрөң-Баатыр жөпсинди.
Күрөң-Баатыр кайракан
Күндүз жерден желип ийди,
Айлык жерден атанып ийди.
Күмүш-Каанның алтайына
Уч конокко жедип келди.
Күрөң-Баатырды көргөн бойынча,
Күмүш-Каан тын сүгүнди:
«Кайран кару баатыр, — деди, —
Күн бажында Ак-Когырдын
Ак малы аркага толды,
Албаты-жоны жерге толды.
Оны барып айдап кел.
Бу баатырлар барала,
Ак-Когырдын ак малын
Арка-жонун таппай келгилейт» — деди.

«Каанның улу жакылтазын
Мен бүдүрбезем, кем бүдүрер?» — деп,
Күрен-Баатыр кекенди,
Таш-Күрен адына минип,
Тогус тайганы ажыра чапты,
Тогус талайды кечире чапты.
Ээрлү-ээндү Ак-Конгыр ат
Күндүк жерди өткүрө көрди.
Алтан жашту эмеген
Айлык жерди өткүрө көрди.
Аттан жаан ат — Таш-Күрен,
Кижиден жаан кижини — Күрен-Баатыр
Келип жатканын көргүлөп ийди.
«Былар келген кийининде
Бозогоны кодоротон эмтир,
Жезеени жемиретен эмтир.
Уур журт бузулатан эмтир,
Узун жерден кезилеттен эмтир.
Кара албаты олжого барар,
Ак мал сүрүгө барар» — дейле,
Ак-Конгыр ат силкинип ийди,
Алтын-коо эмди тонду
Алып-кезер болуп кубулды,
Кунан койдый ак межелик
Жаан тайганын эдегинде,
Ары-бери басып турды,
Орс-төмөн көрүп турды.
Алтын-Тензек уул силкинип ийдим.
Агаштын адакы будагына
Алтын-боро шонкор болуп,
Кубулала, коно берди.
Алтан жашту эмеген силкинди,
Агаштын адакы будагына
Кучыйак болуп кубулала,
Билдиртпей эмди отурды.
«Сен эмди көрүп отур.
Баатыр ийдем бар тушта,
Озо барып мен тудайын» — деп,
Ак-Конгыр ат айдып турат.
Алтын-Тензек жөпсинди.
Тогус тайга ары жанында,
Тогус талай ол жанында
Көб-куйактын табыжы
Тууга-ташка торгулат.
Таш-Күреннин ат эзини
Бу алтайга билдирет.
Жаан тозын

Жер үстүндө көрүнди,
Чичке тозын
Тенери түбинде көрүнди.
Ак-Конгыр ат болзо
Кунан койдый ак межелик
Тайганын кырынан учуртып,
Күрен-Баатырдын үстине
Калыганча келип түшти,
Ээндү-ээрлү Ак-Конгыр
Түндү-түштү амыр билбей,
Тогус айдын туркунына
Айдары жок гартышты.
Тогус айдын бажында
Ак-Конгыр аттын
Алып тудары астап жүрөт,
Жер тайанары көптөп жүрөт.
Мыны көргөн Алтын-Тензек
Ама-томо сыгырды,
Ачу-корон кыйгырды.
Ак-Конгыр атты
Күрен-Баатырдан айрыды.
Алтан кулаш ай болотло
Чабышкылап тургулады,
Ай карагай ок-саадагыла
Адышкылап тургулады.
Учпа кара жыдабыла
Кадашкылап тургулады.
Анча-мынча күндөр өттү.
Күрен-Баатыр кайкай берди.
Атту-чуулу Алтын-Тензек
Таш-Күреннин чылбырынан
Туткан бойынча антара сокты.
Мынайтканнын кийининде
Жарын-бойдон тудуштылар —
Жарым жыл өттү.
Ийин-бойдон тудуштылар —
Эки жыл өттү.
Эки жылдын бажында
Күрен-Баатыр кайраканнын
Алып тудары астады,
Жер тайанары көптөди.
Алтын-Тензек баатырдын
Арыганы билдирбеди,
Күрен-Баатыр кайраканды
Бир тегелеп, тизеге салат,
Бир тегелеп, курлаага салат.
Эт-буттан туткан бойынча,

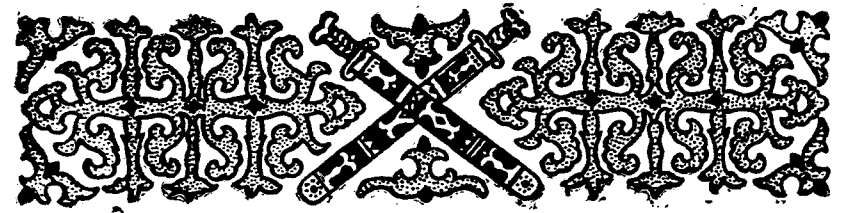
Ак айаска көдүрди,
Устиги ороонго алып чыкты,
Кабыргазын кайра тепти,
Омыртказын оодо тепти.
Аккан каны талай болды,
Арткан сеги тайга болды,
Алып кезер жыгылды.
Ээрлү-ээндү Ак-Когыр
Таш-Күрең атты сүрүжип,
Көксин үзе оодо тепти.
Айдап алар малы жок,
Чиренип келер жоны жок,
Минген жагыс атту,
Кийген жагыс тонду,
Кыйылып өлөр тыны жок,
Кызарып агар каны жок
Күрең-Баатыр жыгылды.
Алтын-Тензек баатыр
Узениге бут тепти,
Үч тайганы ажыра калыды,
Үч талайды кечире калыды.
Кунан койдый ак межелик
Тайгалу алтайына жанып келди.
Алтан жашту эмегенге
Алтын-Тензек удур басты,
Кол тудужып эзендешти,
Эзен-амырын сурашты.
Айдары жок сүтүништи.
Арка-жон жуулышты,
Алты айга жыргады.
Алты айдын бажында
Алтын-Тензек баатыр
Жаан жолго шыйдынды.
«Канча жылдар туркунына
Камык албатыны базынган
Күмүш-Күрең атка минген
Күмүш-Каан танманын
Коозозын кодорорым,
Жезеэзин жемирерим.
Күмүш-Кааннын жерине
Барып жадым, энем» — деди.
Алтан жашту эмеген
Ыйлап-сыктап жайнады:
«Канча баатыр барган эди,
Барган изи бар эди,
Келген изи жок эди.
Барбаган бойун барарын,

Өлбөгөн бойун өлөрүн
Калак-кокый, чеберлен» — деди.
Алтын-Тензек баатыр
Ак-Когырга минип ийди,
Тогус тайганын ары жанына,
Тогус талайдын ол жанына
Алыптын жолун эмди андап,
Кезердин жолун эмди кетеп,
Түндү-түштү шугуп браатты.
Эки көскө эш-неме көрүнбейт,
Эки кулакка эш-неме угулбайт.
Тогус күнниң бажында
Күмүш-Кааннын жерине
Алтын-Тензек жедип барды.
Күмүш-Каан кайракан
Аттан жаан ат келгенин,
Кижиден жаан кижип келгенин
Көрбөс жерден көрүп ийди,
Билбес жерден билип ийди.
Коркыбас бойы коркыды.
Көстин суузы көл төгүлди,
Буурдын суузы бурт төгүлди:
«Күрең-Баатыр өлгөн туру,
Ээзи жок Ак-Когыр ат
Эмди ээге жединиптир.
Кижизи жок Ак-Когыр
Кижиге эмди жединиптир» — деди.
Ал санаага түшти,
Алан кайкап огурды.
Ак-Когыр атка минген
Алтын-Тензек жедип келди.
Эк тижин эбире чайнады,
Жаак тижин жара чайнады,
Ат чакыга жортып келди.
Күмүш-Каан кайракан
Алтын сртөөзинен чыгара басты,
Бажы үзүлгедий бажырды:
«Калак ла кокый, көөркийим,
Кара буурымды ойып берейин,
Кашка тижимди суурый берейин,
Кара жагыс баламды берейин,
Кызыл тынымды кыйба,
Кыска жажымды үспе» — деди.
Түндү-түштү үч конокко
Күмүш-Каан жайнады.
Ак-Когыр атка минген
Алтын-Тензек баатыр

Удура кезем сурак берди:
«Канча жылдын туркунына
Ак малды айдап аларга,
Ар албатыны базынарга
Не умзандыгар слер? — деди. —
Менде не өчөөр бар?» — деп,
Каан кижиге удур басты.
Күмүш-Каан кайраканнын
Тил-эрмеги тартылды,
Сууда талдый тыркырады.
Ал санаага эмди түшти,
Кайран бойы карыкты.
Мыны көргөн Алтын-Тензек
«Же канайдар база — деди, —
Жажайтан жажаарды жажагар» — деди.
Күмүш-Каан кайракан
Ары көрди — ыйлады,
Бери көрди — каткырды.
Ыраактагы жонго бичик ийди,
Жууктагы жонго элчи ийди.
Алтын-Тензекке чертенди:
«Эмди сенин малыңды
Тебеелү мал деп айдабазым,
Эмди сенин жонунды
Тергеелү жон деп сананбазым.
Эмди сенин колыңга түштим.
Эптежелик экү — деди. —
Булут болгон казылуны сойзын,
Буура болгон жалдуны сойзын,
Талайга кептү аракы жуузын,
Тайгага түңей эт тууразын!
Тенгериге жеткен темир чакыны
Ак-Конгырга кадазын!
Алтын-Тензек баатырга
Жетен жети толукту
Алтын өргөб тургуссын!» — деп,
Күмүш-Каан жакарды.
Ыраактагы жон бичикле бирикти,
Жууктагы жон элчиле бирикти.
Уч конокко жетпеди.
Булут болгон казылуны сойды,
Буура болгон жалдуны сойды,
Агаш-таштый албаты жуулды,
Тайгага түңей эт туурады,
Ат тыныжы туман болды,
Алып жүзи көрлөб болды.
Көс жетпес куба чөлдө

Ат жакшызы жарышты,
Артыктаганы Ак-Конгыр болды.
Көс жетпес жаан акта
Алып жакшызы күрешти,
Артыктаганы Алтын-Тензек болды.
Күмүш-Каан кайракан
Кара жангыс балазын
Алтын-Тензекке берди.
Өлгөнтө тын кирди,
Өчкөнгө от камызылды.
Тогус ай той болды,
Он ай ойын болды.
Тогус айдын бажында
Тойдо турушкандар таркады.
Он айдын бажында
Ойында турушкандар жанды.
Маргаалу жер дейле,
Мал таркады.
Жодролу жер дейле,
Жон таркады.
Той тараган кийининде
Алтын-Тензек баатыр
Алтын өргөбгө кирип келди:
«Керектү балан болзо,
Айрып ал — деди, —
Керек жок балан болзо,
Атандыр» — деди.
Күмүш-Каан кайракан
Талай соккондый тура жүгүрди,
Куйун соккондый эбирилди.
Кара жангыс балазын
Күмүш-Күренте миндирди.
Уч тайганы ажыра,
Уч талайды кечире
Уйдежип жүре берди.
Арт-учында арыды.
Эрди кыймыктап,
Эдеги сырандап,
Алкап, мургуп, айылына
Ойто катап бурылды.
Алтын-Тензек оюну ары
Тогус тайганы ажа берди.
Тогус талайды кече берди.
Айылга жанып келгөжин,
Алтан жашту эмеген
Ак малды жууп алтыр,
Арка-жонды жууп алтыр,

Амыр журтап жаткан эмтир.
 Булут болгон казылуны сойыптыр,
 Буура болгон жалдуны сойыптыр.
 Талайга түней аракы жууптыр.
 Тайгага түней эт туураптыр,
 Тогус кат өргөө тудуштыр.,
 Жетген үйелү күмүш чакы кадаптыр.
 Жаан тойго белетенип алтыр.
 Тогус айга той болды,
 Он айга ойын болды.
 Тогус айдын бажында
 Жаан той таркады.
 Ак-Когырдын алтайына,
 Тергелү жонына,
 Тебеелү малына
 Эмди жуу кирбес болды.
 Эдер куштын эдил үни
 Эр-жакына серибес болды.
 Жанар куштын жараш үни
 Лай алтайда торгулар болды.
 Узун болуп, кыскарбады,
 Кыска болуп, узабады.
 Жаан чөрчөктин
 Сөстөри үзе түгенди.

КАН-КАПЧЫКАЙ

Уч сүмердин алдында,
 Изү аржан жанында
 Түк танышпас малду,
 Тил билишпес жонду,
 Эржине-Калтар атка минген
 Кан-Капчыкай журтап жатты.
 Жер үстин каруулдаган
 Тенек-Бөкө баатырлу,
 Алтай үстин корулаган
 Алтын түктү айулу,
 Албаты-жонды башкарган
 Ак-Бий баатырлу,
 Түндүк үстинен ширтеген
 Эки кара муркүттү,
 Эжик бойын энчилеген
 Эки түней тайгылду
 Кан-Капчыкай баатыр
 Изү жууга жүрбеген,
 Ургүлжиге амыр жаткан.
 Отту жууга жүрбеген,
 Оток жаны амыр жаткан.
 Алтай жеринин аны көп.
 Албатызынын малы көп.
 Түндүк бажын ширтеген
 Эки түней кара муркүт
 Уч күнге акшып келди.
 Эжик жанын каруулдаган
 Эки кара тайгылы
 Уч күнге улый берди.
 Кан-Капчыкай мыны көрүп,
 Кайкап эмди базып жүрди.
 Эки муркүдин агыдып ийди,
 Экилези учуп чыкты.

Эки тайгылды агыдып ийди,
Экилези жүрүп калды,
Күн түштүктө көстөп барды.
Кан-Капчыкай баатыр
Олорды ээчий ширтей берди.
Сары тагдак алдында
Салкын, тозын кайнап чыкты.
Эмди көрүп тургажын,
Эки кара муржүттин
Эки жардын жара тепкен,
Эки кара тайгылдын
Эки торсугын кезе чапкан,
Чолтык-Кара атту,
Чолтык кара үлдүлү
Чодыр-Баатыр жедип келди:
«Азулу ийттерин токтопос,
Алыс сагышту тагма,— дейт,—
Кужы-куртын токтопос,
Кул жоролу неме,— дейт.—
Ат үстинен кыйгырып ийди,
Ат камчызын талайып келди. —
Атту-чуулу баатырлардын —
Мүркүтей ле Уркүтейдин
Эрлү элчизи мен — дейт.—
Баатырларымнын жерине
Уч коноктон өткүрбей,
Албаты-жонунды көчүр,
Ак малыңды айда — дейт,—
Айткан сөзүмө бүтпезен,
Алып келген бичигимди
Ажыктап эмди кычыр!» — дейт.
Карманынын түбинен
Кат бичикти алып берди.
Кан-Капчыкай базып келди,
Элчини адынан жайа тартты,
Кара бажын үзе сокты,
Кара жерге чачып ийди.
Ак-Бий баатырына,
Алтын түктү айзуына,
Темир токтопту баатырына
Элчилерин ийген турды.
Анча-мынча болбоды,
Алып баатыр жедип келди,
Алтын түктү айзуу,
Төнөк-Бскө баатыры
База мында келбей кайтты.
Кан-Капчыкай болгожын

Алтын ширееге отура берди.
Мүркүтей ле Уркүтейдин
Ийген бичигин кычырып берди.
«Амыр жаткан бойыска
Албанду жуу келип жады,
Жакшы жаткан бойыска
Жаман чак келип жады.
Мынан ары не болор?
Арга-сүмени кем табар?
Ак-Бий баатырым,
Акыр, бир сурагым бар.
Жартап меге айдып бер,
Жаан шүүлте көргүс бер.
Канча үйеден бери
Кандый бир каанга
Калан төлөп жүргенис пе?» — деп,
Кан-Капчыкай сурап турат.
Ак-Бий айдып турды:
«Андый эрмек укпаан эдис,
Албан, калан бербен эдис.
Жуулажып жууга чыкпаганис,
Жууладып олжого түшпегенис.
Же коркыган атту болгончо,
Колдомдожып өлзө кайдар?
Жалтанган атту болгончо,
Жакалажып жензе кайдар?»
Кан-Капчыкай каруузын берет:
«Өчөп келетен өштүнч
Өргөозине барып өлтүрер керек.
Базынып жүрген немени
Бажын тозуп кыйар керек.
Ого удурга кем барар?
Олжо чактан кем айрыр?»
Ак-Бий баатыр айтты:
«Эркетендү кааным,— деди.—
Эржинелү бийим,— деди.—
Мен олорго барайын,
Мерген жөнү алайын»
Кан-Капчыкай жаратпады:
«Ак-Бийим, барбазын,
Албаты-жонды башкарарын,
Айылды-журтты корырың.
Баратан кижини мен турум,
Базатан эр мен турум.
Эржине адым ээртейдим,
Эртен тагла атанадым,
Эл-жонумнаң ырайдым».

Эртенгизинде Кан-Капчыкай
Эрјине адын ээртеп алды,
Ак-Бийге жакып турды:
«Албаты-јонды жакшы башкар,
Ак-малды жакшы кичее.
Оштў кўчтў, ченелтелў,
Олўмдў жууга таскамыр.
Эр-јажына жуулашкан,
Элен-чакка олўшкен.
Јердин ўстинде јетен каанды
Јентип ол айдаган.
Алтай ўстинде алтан каанды
Албан салып кыйнаган.
Амыр јаткан јондорды
Ач бөрўдий истеген,
Кооту јаткан улусты
Кородып ол олтурген.
Коркыган атту болгончо,
Колдомдожып мен олўдим,
Јалтанган атту болгончо,
Јакалажып мен олўдим.
Ат олбўскў алтын беди,
Эр олбўскў мўнжў беди.
Акту бойым кул болбос,
Албаты-јоным олјолотпос».
Кан-Капчыкай баатыр
Кўрўн јепсел салынып турды,
Кўб-куйак кийип турды,
Ат чакызына базып келди,
Адына јенгил атанып ийди.
Ак-Бий баатыры болзо
Адына минип, коштой јортты.
Албаты баштаган бийлери,
Алып, јайзан улузы
Бўркин уштып, мўргўп турат.
Бўкўс эдип, бажыр салат.
Албаты јурт жаказына
Алты конуп чыктылар,
Мал одордын жаказына
Јети конуп јеттилер.
Эки баатыр тура тўжўп,
Эки колдон эзендежет.
Эк јаактан окшојот,
Эки башка јортып ијет.
Ак-Бий айлына јанды,
Кан-Капчыкай ары болды.
Кўн тўштўкти болгожын

Кўстўп јўре бербей кайтты.
Эрјине-Калтар ады
Эки колы јорго салган,
Эки буды бийе салган,
Јаш олўнди јайа баспай,
Кўк олўнди кўмў баспай
Сайгаладып барып јатты.
Јаан, јаан тайгаларды
Камчы сокпой ажып јўрди,
Јаан, јаан сууларды
Кайыж салбай кечип јўрди
Кускун учуп учына чыкпас
Куба чўлгў једип барала,
Сангыскан учуп учына чыкпас
Сары чўлгў тўжўп барала,
Калтар ады айдып турды:
«Мынан ары барар јолыс
Ајарулу болзо жакшы.
Тас болуп сен кубул,
Таакылу јабага мен болойын.
Мўркўтей ле Уркўтейдин
Бийлеген јери баштал јат».
Кан-Капчыкай тас болды,
Калтар ат јабага болды.
Чирик ээри кыјыраган,
Чимирик-чилекейи чачылган,
Тарыска ўзенги тапылдаган,
Тал камчызы кыйтылдаган
Элес эдип јўрўп калды.
Куба чўлдин тўбинде
Канча кошту тўблўр јединген
Камык улус кўрўнди.
Кўргсн јерге кўмў јортуп,
Кўрўр-угарга јетпей,
Кош баштаган кижиге
Коштой тас јортпой кайтты,
«Ады-јолыгар не кижиге?» — деп,
Ат ўстинен сурап турды.
«Кызыл-Буурыл атту эдим,
Канару деп кижиге эдим.
Мўркўтей ле Уркўтейге
Калан тудуп брааткан эдим.
Алдынган бойыс јаткан эдис,
Амыр жакшы јўрген эдис.
Ачар-сыйар каандар
Акту бойысты жуулады,
Албан, калан тўлўтти» — деп,

Канару таска комудады.
Ары болуп, тас јелдирди.
Канару ого коштой јортты.
Анча-мынча барадала,
Тарыска үзенги тап этти,
Тал камчызы кыйт этти,
Таажылу јабага кийининен
Тозын, куйун артып калды.
Ол тозынга Канару азып,
Оозын ачып кайкап турды.
Тастан башка тас эмтир.
Аттан башка ат эмтир.
Тас болгон Кан-Капчыкай
Анан ары барып јатса,
Кошторлу одус төб јединген
Бир өбөгөн јортып браатты.
Тас ого јаба јетти,
«Ады-јолыгар кем?» — деди.
«Орчолондо он каан аказы
Ороной-Чаранай деп кижі эдим.
Уркүтей ле Мүркүтейге
Албан, калан тудуп браадым.
Алдынан јаткан јон эдис,
Амыр јаткан улус эдис.
Албан-күчле јуулап алды,
Албан, калан салып койды.
Ол каланды төлсөбөзөс,
Одын јарар кул болорыс.
Көзинг сенин чокту,
Көксинг сенин канду,
Кайдаг келген тас эдинг?» — деп,
Карган кижі сурап турды.
«Уркүтей ле Мүркүтейдинг
Кодырлу јаман тазы эдим,
Калан туткан улуска
Күндү-күрее келишсе,
Кары, томьк челдеерге
Барып јаткан кижі эдим» — деп,
Кан-Капчыкай айдып турат.
Кош баштаган карган кижі
Кодырлу тасты ширтеп көрди,
«Јергележип јелели бе,
Јери өскө тазым?» — деди.
Тас укканча да болбоды,
Тал үзенги талт этти,
Тал камчызы кыйт этти,
Ары болуп элес этти.

Ороной-Чаранай өбөгөн
Анча-мынча барып јада
Алмыс таска јетпей калды.
Таажылу јабаганын
Эзин-куйун јелижинен
Туман болгон тозынына
Азып-тозуп артпай кайтты.
«Кандый-мындый тас болотон?
Кайкамчылу јабаа болотон?
Тастан башка тас эмтир,
Эрден башка эр эмтир» — деп,
Ороной-Чаранай сананып артты..
Тал камчылу тастаракай
Салкын-куйун јелдиртип,
Калын јуртка кирип барды.
Малдан көп мал болды,
Јонног көп јон болды.
Канча малды башкарган,
Ак-Сары атка минген
Ак-Сагал деп кижининг
Айылына кире конды.
«Кайдаг келген тас эдинг,
Кайдаар барып јаткан?» — деп,
Ак-Сагал сурап отурды.
«Бу ла јердинг кижизи — деп,
Булгај согуп, тас айтты. —
Јака јерде мен јаткам,
Јаан бийлер көрбөгөм.
Улу јоннынг учында јаткам,
Учурлу сөс укпагам.
Јаан јуу болор дежет,
Јака јерде эрмек јүрет».
Мыны уккан Ак-Сагал
Карсылдада каткырды:
«Кабырган сенин малынг јок,
Каруузыган балаг јок.
Јуудан сеге не түбөк?
Јүрүмненг баалу не керек?»
Тас нени де айтпады,
Тардак кардын тырманды.
Ак-Сагалдын айылына
Кошту төблөр чубажат,
Калан туткан улустар
Уделеп мында амырайт.
Каанга апараткан аракыдан
Қалаганча ичкилейт.
Јайым таста не болзын,

Жарјандап мында отурат,
Эттен-жуудан тойо жип,
Эзирикте кожондойт.
Жайым жыргап алала,
Жабага адын ээртеди,
Тал камчызы кыйт эдип,
Тастаракай элес јелдирди.
Мүркүтей ле Уркүтейдин
Өргөө журтына јет келди.
Ат чакызына түжерде,
Адын ол буулатпады.
Баатыр ийде саларда,
Кыймык этпей ол турды.
Өргөө јаар тас басты,
Баатыр бажын корый алды,
«Каандардын өргөөзине
Кирер учурын јок» — деди.
Карызынан ала койды,
Кайра оны силке тартты.
Тас колын ушта согуп,
Баатырды ийде салып,
Өргөө јаар омок басты.
«Ээ, тегин тас эмес» — деп,
Экинчи баатыр санан калды.
Тас көндүрө баскан бойынча,
Каалганы ача тартты,
Каан айылына кирип барды,
От айагына отура түшти.
«Кайдан келген кижиге?» — деп,
Каан үйи тастаң сурады.
«Јака јерде јуртту эдим,
Јааныма комудап келдим.
Јажына тас бойымды
Јаткан бийлер кыйнады,
Албан, калан төлө деп,
Ар-чагым чыгарды» — деп,
Тас эмди айдып турды.
Абакай кижиге кымыс урды,
Арыган таска аяк тутты.
Сунган колын тарткалакта,
Тас кымысты јуда салды,
«Атка жүрүп суузадым,
Алкыш болзын, абакай», — деди.
«Тегин кижиге эмес — деп,
Каан үйи санан калды. —
Кандый бир куулгазын,
Шулмус, калак, жүрген болды...

Каан бүгүн амырап јат,
Эртен слер келгер» — деди.
Тас нени де айтпады,
Өрө туруп чыга берди.
Калан јетирип келген
Канча улус шакпырт болды.
Канча төбөлөр јединген
Кара албаты кайнап јатты.
Таң жарып ла келерде,
Тас ойто өргөөгө келди.
Эки каан ажан јатканына
Учурашкан турбай кайтты.
«Јажына тас кижиге эдим — деп,
Јаман үнденип тас айтты. —
Јаткан бийлер болгожын
Калан некеер јан тапты».
«Каандыктын јангыла болзо,
Калан сенен албас керек.
Тас улустаң нени алар?
Мыны база билер керек — деп,
Мүркүтей каан айдып отурды. —
Айылынга амыр јан» — деди.
Тас нени де айтпады,
Араай туруп, чыга берди.
Өргөө јурттаң ырайла,
Ак-Сагалдын айылына келди.
Ак-Сагал чек эзирик,
Аракыдап, жыргап јатты.
Калан туткан улустың
Күндүзине сайрап отурды.
Омок-јимек тас болгожын
Ого коштонып ийбей кайтты.
Бир күн жыргап турала,
Ак-Сагал таска айтты:
«Кой семизин сой — деди, —
Коројон ачузын ур» — деди.
Кой баштаган ак кучаны
Тас сойоло, түлүп ийди.
Мыны ужкан Ак-Сагал,
Айдары јок ачынды,
Аамай тасты сүрзин деди.
Шулмус тас јалтанбады,
Ак-Сагалдын бажын
Узе гартып, таштап ийди.
Бойы дезе Ак-Сагал болуп,
Кубулып ийген турбай кайтты.
Мал баштаган айгырды сойды,

Уй баштаган буканы сойды.
Ары-бери өткөн улусты,
Аштап, суузап жүргөн улусты
Эт-жуула азырап турды.
Эбире улус кайкажат,
Эреен-тереен сананат.
Ак-Сагал канайып өскөргөн?
Албаты-жонго килеген?
Бу мынайып жатканча,
Мүркүтей ле Уркүтей
Элчизин сакып болбоды.
Кан-Капчыкай баатыр оны
Өлтүрүп салганын ондооды.
Акыр, ол күчүкти
Мойынынан буулайла жединип,
Бери экелер дештилер,
Коб куйагын кийдилер,
Көрөн жепсел алдылар.
Кан-Капчыкай Калтар ады
Билбес жерден билип салды,
Сеспес жерден сезип салды:
«Капшай атан, баатыр,— деди,—
Мүркүтей ле Уркүтей
Изи жолыска кире берди.—
Же жуу-согушка кирзебис,
Тискин, чылбыр бош болзын» —
Кан-Капчыкай баатыр
Жон жаказына чыгып келди,
Жол бойына сакый берди,
Калтар адын агыдып ийди.
Күлөр ээрдин арчымагынан
Темир токтоп чыгарып алды,
Эки баатырды сакый берди.
Мүркүтей ле Уркүтей
Жедип келеле, каткырышты:
«Күлүк мында турбай — дешти,—
Баатыр бүдүжин көрзөн» — дешти.
Кан-Капчыкай ачынала,
Мүркүтейдин жардына
Темир токтокло туда берди,
Ат үстинен антара сокты.
Мүркүтей жерден тура жүгүрүп,
Кан-Капчыкайды ала койды.
Эки баатырдын болгожын
Туткан колдору какпыдый,
Баскан буттар казыктый,
Туткан жерден эт үзүлет.

Капкан жерден кан чагылат,
Жаан тайга колтугына базат,
Жаан талай сайына базат.
Эки баатырдын эм болзо
Эр ийделери түнгөй болды.
Жыгылза, кожо жыгылат,
Турза, кожо тургулайт...
Эржине-Калтар ат
Алтай үстин алты эбирди,
Жердин үстин жети эбирди.
Мүркүтей ле Уркүтейдин
Тынын бедреп, таппай турды.
Анла кожо ан болот,
Кушла кожо куш болот.
Бир жерде чычкандар жүрди,
Сур чычкан болуп куулды.
Чычкандар ортозыла мантап жүрзе,
Эки боро чычкан жолукты.
Эмди көрүп турар болзо,
Мүркүтей ле Уркүтейдин
Эки боро аттары эмтир,
Кан-Капчыкай баатырдын
Тынын бедреп жүргөн эмтир.
Сур чычкан ологор айтты:
«Мүркүтейдин жаан үйи эдим.
Эки баатырдын жуу-чагына
Түште менде амыр жок,
Түнде менде уйку жок.
Эримнин тынын таппай жүрүм.
Онын тынынын жанына
Бойым тыным саларга жүрүм»
Бир боро чычкан айтты:
«Кара талай ортозында
Кара таш межикте,
Темир кайырчак ичинде
Эки камду балазы бар.
Алтан солоон каруулду,
Жетен солоон курчуулу».
Сур чычкан болгон Калтар ат
Кара талай жаказына
Жедип келген жүрбөй кайтты.
Эмди көрүп тургажын,
Алтан солоон каруулду эмтир,
Жетен солоон курчуулу эмтир.
Тенериле куш өткүрбес,
Жер алдыла курт өткүрбес.
Жаңгыс аттын кылы болуп,

Калтар ат кубулып ийди.
 Межелик кара ташка жетти,
 Бүткүл бойы тура түшти,
 Таш межикти оодо тепти,
 Темир кайырчакты ойо чапчыды.
 Эки камду балазын
 Жуда салган турбай кайтты.
 Онон ойто кыл болуп,
 Каруул курчуны өдүп чыкты.
 Адып жаспас алган солоон
 Калтар аттын жал куйругын
 Кыркый адып калбай кайтты.
 Кан-Капчыкай жанына
 Калтар ат жедип келди.
 Ээ баатыр карманына
 Эки камдуны сугуп берди.
 Мүркүтей ле Уркүтей
 Тизеленип мүргүй берди,
 Тили жажып, жайнай берди:
 «Кыл тыныбыс кыйба,
 Кызыл каныс төкпө,
 Жажына сеге кул бололы,
 Жаантайын нажы бололы».
 Кан-Капчыкай мыны угуп,
 Эки аттын жал-куйругын
 Тендей тудуп, кезип ийди.
 Эки баатыр жардына
 Ай печедин тургус берди,
 «Ак-малыгарды айдагар,
 Албаты-жоньгарды көчүрөөр» — деди.
 Мүркүтей ле Уркүтей
 Айдары жок сүүнди,
 Кан-Капчыкай баатырды
 Колтуктап атка миндирди.
 Кан-Капчыкай баатыр
 Жанар жолго кире берди,
 «Ийде-күчтү каандар дешкен
 Уйделикке жетпеди» — деди.
 Мыны уккан Калтар ат
 Ээзине айдып турды:
 «Жаан сөсти не айттың?
 Жанар жолунун бажы
 Кату болуп калбазын» — деди.
 Түн жорукта коногы жок,
 Түш жорукта амыр жок,
 Түндү-түштү барып жатты.
 Жер ортозына жеткенде,

Жеткер мында табылды.
Эки баатыр болгожын
Эки жанынан жортып келди,
«Ат өлтүрдим деп амтажыба,
Эр өлтүрдим деп эремжибе.
Жаан жууны алдым деп,
Жанып отурган болорың,
Баатырларды жеңдим деп,
Мактанып жүрген болорың».
Ат бажынан чурагылап келди,
Ийттер чилеп өмөлөп келди.
Кан-Сарап ла Кан-Көкүл
Бирүзи баштан тутты,
Бирүзи буттан тутты.
Кан-Капчыкай баатырды
Узе тартып ийбей кайтты.
Өлгөн сөөк тайга болды,
Ажкан кан талай болды.
Баатырлар кайа көрзө,
Калтар ат жок болды.
Кан-Сарап айдып турды:
«Кийни чийилү неме болды,
Эрјинези эзен артты,
Јеек шулмус жүрүп калды».
Онон аттарына мингилеп,
Кан-Капчыкай айылы-јуртын
Олјолоорго жүрүп ийди.
Эрјинелү Калтар ат
Тынду кутук суу бедреп,
Јердин үстин јети эбирди,
Алтай үстин алты эбирди.
Сары корон талай јанда,
Салкыны жок тымыкта,
Элезин кумак тайгада,
Эзини жок талада
Тынду сууны таап алды.
Кутук сууны үч эбирди,
Үч катап ууртап алды.
Корон талайды кечип чыкты.
Кечип барала, көрүп ийзе:
Төрт туйгагы уштыла бертир.
Кутук суула быкырып ийди,
Төрт туйгагы бүде берди.
Озогызынан он артык,
Эртегизинен эки артык.
Калтар ат анаң ары
Канатту куштый шунуп ийди.

Кан-Капчыкайга једип келзе,
Алды јаны куртап калтыр,
Усти јаны јыдып калтыр.
Баатыр сөбөгин үч эбирди,
Кутук суула быкыр ийди.
Кан-Капчыкай өрө өңдөйип,
Јүзин уужап, туруп чыкты,
«Кандый узак уктагам» — деди.
Калтар ат ээзине айтты:
«Тынду суу бедреп јүргенчем,
Уйкун сенин тын ла болгон.
Усти јанын јыдып калган,
Алды јанын куртап калган».
Кан-Капчыкай баатыр
Ал санаазы јангы кирди,
Айды, күнди јангы көрди.
Эрјине адын эркелеп турат,
Торко јалын сыймап турат.
Онон адына мине согуп,
Оштүзин истеп, јүрүп ийди.
Бу өйдө өштүлер,
Кан-Сарап ла Кан-Көкүл,
Мүркүтей ле Уркүтейдин таайлары.
Калапту бүткен баатырлар,
Кату бүткен улустар
Кан-Капчыкай јери-јуртын
Јуулап баштай бердилер.
Кан-Капчыкайдын јуртында
Алтай үстин каруулдаган
Алтын түктү сары айу
Оштүлерге удур келди.
Алтай јерди торгулта огурат,
Алын кайага тижин јангыйт.
Је ушпа кара јыдала
Күр көксин үйтеј сайгылайт.
Темир тожпокту Тенек-Бөкө
Кан-Сарапка чурап келди.
Эки јарын ортозына
Темир тожпок күч берди.
Кан-Сарап Тенек-Бөкөни
Темир тожпогыла кабыра тутты,
Оо-боо јетирбеди,
Көк айаска көдүрип чыкты,
Көс јеткенге чачып ийди.
Мыны көргөн Кан-Капчыкай
Алаканын јайа тудуп,
Алып баатырын тозуп алды.

Ак јаланга тургус салды.
Бойы десе Кан-Сарапты
Ала койорго энчес этти.
Кан-Капчыкайды көрөлдө,
Баатыр јүреги селт этти.
Өлүп калган бу баатыр
Өскө јерден канай келди?
Кара кумдус бөржин уштып,
Калапту бойы јалына берди:
«Адын алып, буулап јүрейин,
Айлыга келип, кул болойын.
Кара бажым менин үспе,
Кызыл каным менин төкпө».
Кан-Капчыкай баатыр
Кылас эдип көрбөди,
Кынгыс эдип унчукпады.
Калтар адына минип,
Ак-Бийин бедреп барды.
Ак-Бий ле Кан-Көкүл
Как мандайдан тер чыккан,
Калын эттери јангы изиген
Тартыжып јатпай мында кайтты.
Кан-Капчыкай баатыр
Араайынан јортып келди,
Ат үстинен көрүп турды.
Анча-мынча ой өткөндө,
Кан-Көкүл баатырдын
Једип тудары астап јүрди,
Јер тайанары көптөп јүрди.
Ак-Бий баатыр болзо
Мерген алары көптөп берди,
Меке-теге салып турды.
Көгөргөнгө көдүр чыкты,
Агарганга алып чыкты.
Как јерге сокколокто,
Кан-Капчыкай токтот ийди.
Ак-Бий баатыр болзо
Кан-Капчыкайды јангы көрүп,
Ачу-корон кыйгырып ийди:
«Эркетендү кааным! — деди, —
Эрјинелү бийим!» — деди.
Эки јаактан окшошты,
Эки колдон тудушты.
Кан-Сарап ла Тенек-Бөкө
Мында база једип келди.
Кан-Капчыкай айдып турды:
«Кан-Сарап ла Кан-Көкүл,

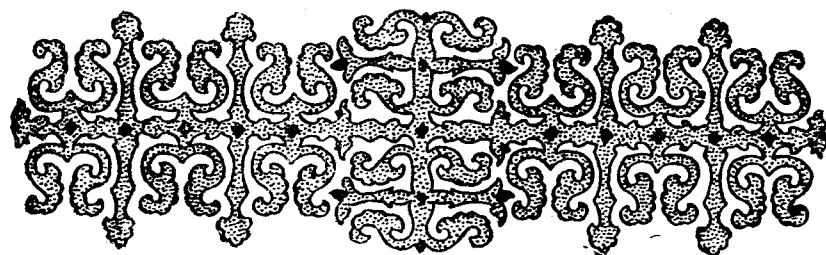
Алтын сары айуумды
Тиргизетен турыгар.
Ак малаарды, жоноорды
Бери капшай көчүригер,
Алты күнненг өткүрбей,
Бу алтайга жетиригер».
Кан-Сарап ла Кан-Көкүл
Эки колдон тудушты,
Эзендежип атанды.
Кан-Капчыкай, каан кижн.
Албатызына жар этти,
Амыр жаан ыргал этти.
Уркүтей ле Мүркүтей
Бу жерге көчкүлөп келди,
Кан-Сарап ла Кан-Көкүл
База көчүп келген жүрди.
Жаан байрам күни келди,
Бастыра жон жуула берди.
Эбире жаткан каандар келди,
Эрлү баатыр улус жетти.
Ады жоктор жойу келди,
Аксактары тайакту келди.
Мүркүтей ле Уркүтейдин
Олжолоп алган каандары,
Белейештин бежен кааны,
Орчылангнын одус кааны
Ончозы мында келген турды.
Кан-Капчыкайдын адынан
Ак-Бий жар жарлады:
«Олжого кирген ончо жондор,
Калаан туткан калык-жондор
Мынан ары жайым болзын,
Башжарынып бойы жатсын»
Мыны уккан эл-жон
Айдары жок сүүнген турат,
Алкыш-бийан айткан турат.
Күлөр казандар күнге кайнайт,
Аракы-кымыс жайрап жадат.
Аттар жакшызы жарышка барат,
Эрлер чыйрагы күрөшкөн турат.
Тогус күнненг той божоды,
Тойгон улус таркап жанды.
Баатырлар мактап баргылайт,
Каргандар алкап жангылайт.
Бир күн Кан-Капчыкай
Баатырларын жууп алды.
Мынан ары нени эдерин

Кажызына ла жакып турды:
«Мүркүтей ле Ак-Бий
Мени корыыр баатырлар болзын,
Уркүтей мал, жон башкарзын.
Кан-Сарап ла Кан-Көкүл,
Тенек-Бөкө кезер-баатыр
Каандыкты корыыр болзын,
Кал черүни баштаар болзын.—
Оног ары Кан-Капчыкай
Эл-жонына жарлап турды:—
Жастанарга жен эледи,
Жамынарга тон эледи,
Кижн алар бй келди.
Күнчыгышта журтаган
Күчтү жаан каан бар,
Онын кызын — Ак-Чечекти
Мен барып кудалайтам.
Мүркүтей ле Ак-Бий
Мениле кожо барар туру,
Ыраак жерге жүрер туру».
Кан-Капчыкай баатыр
Кара кумдус бөркүн кийди,
Агас тонын альп кийди,
Алтын курын курчан ийди.
Альп тудар алтын меелей,
Күлүк тудар күмүш меелей
Кийип ийген турбай кайтты.
Алтын үйгөн алып чыгат,
Ат чакыга согуп турат.
Эржинелү Калтар ат
Чорго жалы кырлайган.
Жайаа бойы коолдонгон
Сүмер тайга бажынанг
Түже желип келбей кайтты.
Кан-Капчыкай, улу баатыр,
Көбө жалаан токум салды,
Арташ күлөр ээрин салды.
Ургүлжиге үзүлбейтен
Уч колонгын түндей тартты.
Алмас болот үлдү салынды,
Ушпа кара жыда алды,
Узенгиге буды жетти,
Уч темденип, минип ийди.
Ак-Бий ле Мүркүтей
Эки жанынан коштой жортты.
Күн чыгыжын көстөп,
Уч баатыр жортып ийди.

Тенериге тийген тайгалар ажат,
Түби жок талайлар кечет.
Ак-Бий жолдо айтты:
«Менин угуп жүргенимле болзо,
Байун-Сөөли каан жеринде
Эң ле жаан буудак
Темир терек төзінде
Күлөр шанг дежетен эди.
Жаан баатырлар күчин алган,
Жаман жуудык тынын алган.
Ол шангы өрө көдүреле,
Темир терекке илип болбозо,
Колы-будын сый базар,
Бастыра бойын балчара базар.
Көдүреле, илип койзо,
Амыр өдүп, жүре берер.
Ак-Чечек жараш кыстың
Ады-магы ыраак барган.
Оны аларга келген
Алып баатыр баштары
Темир терек төзінде арткан».
Уч баатыр анаң ары
Түш жорукта үдези жок,
Түн жорукта уйкузы жок,
Түргөндеде жүрүп ийдилер.
Темир тайга колтугында
Темир терек буудагына
Жеңип омор келдилер.
Кан-Капчыкай баатыр
Ат үстинен эңчейип,
Камчызынын сабыла
Күлөр шангы көдүрүп келди.
Темир терек олбугына
Күлөр шангы илип салды.
Каткырынып айдып турды:
«Мындый жаан каан кижини
Казанның жарыгы шангла
Канайып буудак салатан?
Баатыр атту улустар
Мында канайып өлөтөн?»
Кан-Капчыкай баатыр
Каптыргазын кодорды,
Кат бичикти бичийле,
Тынду согоонго буулайла,
Каан журтына адып ийди.
Тынду согоон болгожын
Каан кижини эжигине

Барып түшпей эмди кайтты.
Байун-Сөөли бичикти алып,
Баатырларын алдырып келди,
Бажын жайкап айдып турды:
«Кан-Капчыкай ады-чуузы
Канча алтайды өдө берген,
Канча жонго жайылып калган.
Алтай үстинде алтан каанды
Колго туткан,
Жер үстинде жетен каанды
Жеңип чыккан.
Уркүтей ле Мүркүтейди
Жеңип салган.
Кан-Сарап ла Кан-Көкүлдин
Калапту бойына бактыр алган.
Удура барып, уткыыр керек,
Бажын тозуп, жалынар керек»,
Байун-Сөөлдин жаан уулы
Баатырларды баштап алып,
Кан-Капчыкайды уткып барды.
Каан кижини журтында
Калык-жон кыймырай берди,
Казы-карта кайнай берди.
Канча баатыр көдөчилү
Кан-Капчыкай жеңип келди.
Байун-Сөөлдин жаан уулы
Озо түжүп, адын алды.
Ак-Бий ле Мүркүтей
Аттарынан түжүп, айылга кирди.
Арт кийининен Кан-Капчыкай
Араай базып кирип барды.
Эзен-амыр угушканда
Ак-Бий айдып отурды:
«Кызыл элик көрүнзе,
Адарга жүрген эдибиз.
Кыс жаражы көрүнзе,
Аларга жүрген эдибиз».
Байун-Сөөли удура айдат:
«Мындый эрге бербезе,
Кандый эрге беретен?»
Ак ширдекти жайа салат,
Алтын стол жылдыр турат,
Аракы, чеген уруп турат.
Албаты-жон жыргай берди,
Ат жарыжы мында болды,
Алыштар күрежи мында болды.
Жети конок жыргадылар,

Жер тырмактап жыгылдылар.
 Тогуз күнге тойлодылар,
 Торбок чылап огурдылар.
 Той жыргалдын кийининде
 Тойгон улус таркады.
 Айылы-журтына жанарга
 Алып баатырлар шыйдынды.
 Ак-Чечекке адазы
 Ак-Боро атты экелди,
 Күмүш үйгенле үйгендеп,
 Күлөр ээрле ээртеди.
 Эзен-амырын айдыжып,
 Ээк-жаактан окшожып,
 Ары болуп бардылар,
 Байун-Сөөлинин жаан уулы
 Кан-Капчыкайды үйдежип,
 Жергележип баратты,
 Жери-журтынан ырады...
 Кан-Капчыкай жеринде
 Албаты-жон жуулыштыр,
 Кан-Сарап ла Кан-Көкүл
 Той жыргалды жазаптыр.
 Талай кептү аражан,
 Тайга кептү эт болтыр.
 «Эркетендү кааныбыс — дежет, —
 Эржинелү бийибис» — дежет. —
 Эпчес эдип, бажыр келет,
 Эдек жайылып мүргүп келет.
 Ат аларда, чылбыр жетпейт,
 Колтуктаарда, кол бадышпайт.
 Айдары жок жыргал болды,
 Айдарга сөс табылбады.
 Кан-Капчыкай ошон ары
 Жуулажып жууга чыкпады,
 Жуулап ого жуу кирбеди.
 Амыр, жакшы журтай берди,
 Албаты-жоны байып жатты.

БАР-ЧООКЫР АТТУ БАЙЫН-КОО

Байын-токой алтайлу,
 Бар-Чоокыр атту
 Байын-Коо деп эр киж
 Жер үстинде журтаптыр.
 Төрт үйелу ак байзын
 Өргөөлү болуптыр,
 Төрт үйелү алтын чакы
 Эжигинде туруптыр.
 Төртөн олбыкту бай агаш
 Төртөн малдын төбөези,
 Албатынын жабылагы болтыр.
 Бар-Чоокыр атту Байын-Коонун
 Алган үйи Амыр-Санаа болтыр.
 Эмөш кезек мал азыраптыр,
 Эмөш кезек жон туттур.
 Узун куйрук суй салып,
 Ак малына бөрү келбейтир,
 Узун жыда тудунып,
 Албатызына жуу кирбейтир.
 Кары-жакы једин бартыр,
 Катан-сөөги божоп калтыр.
 Ээр каштан тын тудунып,
 Эпченденип јелип јүрет,
 Алын каштан тын тудунып,
 Антындадып јелип јүрет.
 Ак малы амырында турат,
 Албаты-жоны жакшы јадат.
 Эдил күүги эмди болзо
 Жырада эдип турат.
 Акшай кара мүркүди болзо
 Түнүк бойын сакып отурат.
 Кенетийин талайдан туман чыкты,
 Ак байзынды орой сокты,

Жаан гайгадан көчкө түшти,
Алдындагы малдын үстине келди.
Оноры-тескери салкын сокты,
Эзер-казар ийттери
Қанкылдажып үре берди.
Акшай кара мұржұди
Оноры-тескери акшый берди.
Амыр-самыр бичигин
Байың-Қоо көрө берди.
Эмди көрүп турар болзо,
Амыр жатқан Алтайы
Антарылатан жанду эмтир,
Албаты-јоны оның болзо
Ачанага түшген болтыр.
База ла бир көрүп тұра,
Бар-Чоокыр келбей кайтты.
Алын колло өргөбө чапчыды,
Ачу-жорон киштеди.
Байың-Қоо чыга жүгүрди,
Бажын-көзін сыймай берди:
«Өзбристи сестинг бе,
Өлбристи билдинг бе?» — деп,
Бар-Чоокырдан сурап турат.
Бар-Чоокыр каруун айдат:
«Қара-боро санаалу,
Қара-Қаан таайлу
Қара-Боодой жуулап келеди.
Бистинг күчис ого жетпес.
Бар-Чоокыр јал жастанар,
Байың-Қоо јен жастанар.
Ас-јарым баатырларын
Јуулажарга чыдабас.
Алкы бойың адыжып чыдабас.
Қара-Боодой бисле жуулажарга
Једип келетен туру.
Ого көп нени де айтпа.
Қара кумдус бөрүгинди
Қолтугына кыстанып ал,
Отура түжүп, бажыра бер.
«Бар-Чоокыр адын кайда?» — деп,
ол сураар.
Барганы жыл болды.
Көзиме мениң көрүнбеди,
Тудуп оны минбедим деп айт».
Анайда эмди айдала,
Бар-Чоокыр мантай берди.
Байың-Қоо ыйлап-сыктап,

Қара жанғысқан артып калды.
«Адымла айрылышқаның» — деп,
Амыр-Санаа эмегенине
Ачурканып комудап отурды.
Онойтқонының соғында
Оноры-тескери салкын сокты,
Табыр-тубур жаңмыр болды.
«Кандый-мындый салкын? — деп,
Байың-Қоо кайкап турат. —
Кандый-мындый жаңмыр?» — деп,
Мыны көрүп чүмдейт.
Эмди көрүп турар болзо,
Алтан баатырды алдына айдаған,
Јетен баатырды кийинине ээчиткен
Қара-Боодойдың адының
Тыныжы болгон салкын эмтир.
Қара санаалу Қара-Боодойдың
Ачурканып келеткен адының
Теря болгон жаңмыр эмтир.

Байың-Қоо эм болғожын
Албатызын жууп турат,
Аж малын өлтүрип турат,
Қүлер қазанын кайнадып турат.
Ат алатан јегилдери
Аж јерде жуулған турат,
Алкаш утқыыр кожончылары
Олордың бери јанында турат.
Ат тыныжы куу туман,
Қара көскө қан чачылған
Қара-Боодой једип келди,
Сары қоронло түкүреле,
Ачу-жорон қыйғырды:
«Олғон бединг, Байың-Қоо?
Тирү бединг, Байың-Қоо?
Бар-Чоокыр адын кайда?
Эр болгон бүдүжинг кайда?
Јуулажатаран черүүн кайда?
Адыжатаран огын кайда?»
Байың-Қоо айылынан чыгып,
Эңчеге түжүп, мұргүп турат.
Ат алатан улузы
Алдыңча оның жүгүрип турат,
Кожон-комусту кожончылары
Кожонғын мында айдып турат.
Қара-Боодой кайкай берди,
Айдып турғаны мындый болды:

«Болор-болбос тагмага болуп,
Тегин жерге аттарыс жободы.
Келер-келбес жерге келип,
Бойлорыс бис жободыс.
Бар-Чоокыр адын кайда?» — дейт.
«Барганы бир жыл болды.
Эмдиге жетире суру жок,
Једип көрөр күчим жок.
Та өлгөн ат, та тирү ат,
Онызын билер аргам жок» — деп,
Байын-Коо айдып турат.
Келген өштү отура гүжүп,
Казанда этти јий берди,
Каткырып, чырайы жарый берди,
Кара-Боодой айдып турды:
«Байын-Коо эр бойын
Өлөргө једип калтырын,
Бар-Чоокырдан айрыл калтырын.
Кара бажын бистин болор.
Мал-ажынды башкарып јат,
Албатынды кичееп јат.
Меге эмди калан эдип,
Бежен кыс, бежен уул,
Уйдан јүс уй, малдан јүс мал,
Јылдын сайын төлөөрин» — деди.
Байын-Коо арга јокто
Јобин бербей эмди кайтты.
Кара-Боодой атана берди.
Айыл орогон куу туман
Эмди болзо токтой берди,
Көчкө түшкен јаан тайгалар
Табыжы токтоп, туруп калды.

Бир күн јадып јатса,
Кара-өлө атка минген,
Кыжы-јайы малчы болгон
Карпандай баатыры једип келди.
Ак чакыга адын болзо
Сооро-маара буулап ијди,
Мендеген бойы јастыра-мыстра
Таш бозогоны алтай базыл,
Ак каалганы ачып кирди,
Эзен-амырды сурашты.
«Не коркушту мендедин?
Нени көрдин, нени уктын?» — деп,
Байын-Коо сурап турды.
«Баш-Шибее јеринде

Талазын-Коо беөден кулун чыкты,
Эки-үч коноктын ортозында
Кажы малды өлтүрө тепти,
Элезин-Коо айгырды дезе
Ол кулун качыра тепти.
Эп-аргазын торт таппадым,
Эптеп токунадып болбодым», — деп,
Каргандай баатыр айдып турат.
Байын-Коо эмди болзо
Ачу-корон кыйгырды,
Алтын-күмүш үйгенди
Алган бойынча чакыга сокты.
Јетпес јерден Бар-Чоокыр
Једип келген турбай кайтты.
Күмүш үйген бажына сукты,
Күбей јалан токум салды,
Күлер-арташ ээр салды.
Сырлу куйушкан сыймай тутты,
Тогус колон толгой тартты.
Бийик жерге тескери јылбазын деп,
Күлер көндүрге мойнына тартат.
Көнкөрө жерге төмөн јылбазын деп,
Чабу колонды тыг тартат.
Айыл дөөн кире јүтүрди.
Амыр-Санаа абакайы
Алтын столды јылдырып койтыр,
Алама-шикирди салган эмтир,
Тажуур аракыны туттургызып турат,
Көзинин јажын көп тегөт,
Буурынын суузы мус болот.
«Амыр-Санаа абакайым,
Не ачындын, не корододын?» — деп,
Байын-Коо сурап турат.
«Јаштаң кожо өскөнис,
Кажайганча јуртаганыс.
Кара-Боодой келеле,
Камык малынды азык эдерде,
Не деп бодоп турун?
Јаш кулуннын чыжканы
Јакшыга белгелү болзо,
Јакшылыктын болгой.
Јаманга белгелү болзо,
Ончо малынды кулун өлтүргей.
Кара-Боодойго мүргүп турар,
Јаш кулунды адарга турар,
Кайттын, эжим, сен?» — деп,
Амыр-Санаа айдып турат.

Алтын сары аякка
Аракыдан толтыра урды,
«Кулун өлтүрөтөн кижини
Ууртап алзан, нөкөрүм,» — деп,
Амыр-Санаа карык айтты.
Байын-Коо аайын таппай,
Эки көзүн кылайтып,
Оозун чорбойтып алып,
Эмеени жаар көрүп отурды.
«Аскаң казаныс сообогон,
Одурган одыс өчпөгөн.
Суунун туманы сууга жанган,
Туунун катузы тууга токтогон.
Канайып коркушту казырландың,
Байын-Коо, нөкөрүм?» — деп,
Амыр-Санаа учында айтты.
«Амыр-Санаа эш-нөкөрүм,
Бар-Чоокырды ээртейле,
Ойто ээрин канай алайын?
Баатыр бойум сананала,
Ойто канай токтойын?» — деп,
Байын-Коо айдып турат.
«Бу тажуурда аракыны ич,
Эптү-жакшы куучындажалык,
Эп-арганы шүүжелик», — деп,
Амыр-Санаа айдып турат.
Эш-нөкөрүм эмди болзо
Аракыдан берип турат.
Он жаагынан окшожып отурат,
Он колынан тудужып турат.
«Чындапта, андый, Амыр-Санаа,
Бир сүмени тапкан болзон,
Меге оны айдып берсен?»
Амыр-Санаа үй кижини:
«Кандый да болзо, айдайын,» — деди —
Улдү-жыдаанын тадын арчып ал,
Ок-саадагыңды алып ал,
Жес казаныңды канжалап ал.
Олуй-солуй тайгаларды
Ажып жүрүп андазан,
Анайда аккан талайлардын
Кечүзүн сурап андазан.
Солун аңнын эдин жиир
Күүним менин эм келет,
Жилик-бөөрөк эт жиирге
Жүрегим менин сананат» — деди.
Чындап та, Амыр-Санаа,

Анайда сенин сөзүңгө
Алтайга мен андайын» — деп,
Байын-Коо айдып турат.
Эки колдон эзендешти,
Эки жаагынан окшошты.
«Ак мал амырына болзын,
Албаты-жон жайымына болзын» — деди.
Байын-Коо үзениге тепти,
Бар-Чоокырды быргай тартты,
Аңдык-мандык Алтайына
Ууланып ичкери жүрүп ийди.
Бар-Чоокыр күчтү ат
Көк өлөңди көмө баспас,
Жаш өлөңди жайа баспас,
Алын колы — сыр бије,
Кийин буды — сыр жорго болды.
Байын-Коо эмди болзо
Ээр-каштаң тудунып,
Эңчендедип жүрүп отурат,
Алын каштаң тудунып,
Аңтындадып аңдап барат.
Аңдык-мандык тайгаларына
Аңча-мынча болбой жетти.
Сыгын аңнаң адым алып,
Терезин жазап сойып алат.
Эдинең ооктой кезип алып,
Жес казанга кайнадып турат.
Бар-Чоокырды агыдып ийди,
Бойы десе жилик-бөөрөктөң
Тойо жип, ажанып алала,
Жадала, уйуктай берди.
Уйуктайла, ойгоңып келсе,
Таңдакталып таң адыптыр,
Күрееленип күн чыгыптыр.
Эмди көрүп турар болзо,
Эттү жес казаны да жок,
Адып алган аңы да жок болтыр.
Айландыра бедреер болзо,
Ненин де изин таппады,
Кем алганын билбеди.
Бар-Чоокырды тудала,
База катап аңдап барды.
База бир сыгын атты,
Байа одузына ойто келди.
Бар-Чоокырды агыдып ийди,
Узун тиштең жазап,
Эттең тизип тиштеп койды,

Бойы десе Байың-Коо
Уйуктаачы болуп жада берди.
Анча-мынча болбоды,
Шылыр-малыр табыш болды,
Яш уулчак једип келди.
Тиштеген этти ала сокты,
Аннын эдинин кезигин алды,
Јуктенеле, базып отурарда,
Байың-Коо тудуп алды.
Багырып-тепкиленген уулчакты
Јук арайдаң ол токтотты.
«Айланайын, мениң уулым,
Толгонойын, мениң уулым,
Адаң сениң кем болор?
Энең сениң кем болор?» — деп,
Байың-Коо сурап турды.
«Адамды мен билбезим.
Энем көңдөй таштың ичине
Мени азыраган эди.
Энемди кара бака јигени
Јаан сүрекей удабаган.
Торо өлбөргө база болбос,
Урданып јүрген мен эдим» — деп,
Уулчак каруузын айдат.
«Айланайын, ардак балам,
Меге уул болорың ба?
Энең сениң Амыр-Санаа,
Адаң сениң Байың-Коо болор» — деп,
Байың-Коо айдып турды.
Байа балага баштадып,
Көңдөй ташка једип келди.
Јес казаны анда јадат,
Кечеги эттер анда јадат.
«Энемненг арткан неме» — деп,
Ол бала јүстүк көргүсти,
«Энемненг калган неме» — деп,
Бир оймок көргүсти.
Байың-Коо Бар-Чоокырды ээртеп ийди,
Эди-јүгүн бөктөрип алды,
Байагы уулды өңбөрип алды,
Амыр-Санаа эмегенине
Амадап, сүүнип ол клеетти.
Айыл јанына јууктап келди,
Анча-мынча кирези јерден
Алган ээжине кыйгы салды:
«Амыр-Санаа, эш-нөкөрим,
Балазы јок бойыс балалу болдыс,
Уул јок бойыс уулду болдыс!» — деди.

Эмеени чыгара јүгүрди,
Удура келип баланы алды.
Эмегени өгбөниле кожо отурып,
Андаганын сурай берди.
Өгбөни баланы тапканын
Төзиненг бери куучындап берди.
Јуукта јонго элчи ийди,
Біраакта јонго бичик салды.
Мыны уккан албатызы
Мында јуулып келген турды.
Ичкилегени кара аракы,
Јигилегени јуулу эт болды.
Бу не јыргал деп суражат.
«Уулы јок бойым уулду болдым.
Јурты јок бойым јуртту болдым — деп,
Байың-Коо јарлап турат. —
Јакшы ат адаганаарга
Јөбжө кайралдап берерим.
Јаман ат адаганаарды
Камчыбыла согорым» — деди.
Ат адайтан күлүктер
Аланзыжып отура берди.
Јазанып келген улустар
Санаа аркажып тура берди.
Ат адаар кижичыкпаста,
Ачынбас бойы Байың-Коо
Аайы јок адыла берди:
«Мындый улус бойлороорды
Канайда адажып јатканаар?
Бой-бойоордын тилигерди
Канайда билижип турганаар?
Караңуу арал түбинде
Караң-чырчык Караңдай деп
Эмеен јуртап јаткан эди,
Албатыга јүрбес, айылга кирбес,
Оны барып экелеер» — деди.
Караң эмегенди эмди болзо
Уулдар алып келбей кайтты.
Неме айдар аайы јок,
Салкын соккон агаштый,
Јалбандап бу отурат.
Суу соккон корбо талдый,
Тыркырап ол отурат.
Айдатан аайын таппай,
Оозы анкаңдап кабышпайт.
«Сары аякка аракы экелеер» — деп,
Байың-Коо јакарды.
Алтын-сары аяк алып,
Алтын-сары аракыны

Эмегенге ичирдилер.
Өлөннөн эткен тоны үрпендей берди,
Талдан эткен бөрки чарчай берди.
Эки колын мыкынга салды,
Тал терези өдүгүн жара басты,
«Мен адабаанда, кем адаар?
Мен айтпазам, кем айдар? — дейт—
Кан-Жеерен минген ады болзын,
Кан-Шүлүзин бойынын ады болзын,
Жарындуга бастырбазын,
Жаактуга айтырбазын» — деди.
Эмегеннин сөзи Байың-Коого
Жарай бербей эмди кайтты.
Жакшы кептең кийдиреле,
Жакшы атка миндиреле,
Саар уйдан айдадала,
Арал түбинен чыгарып,
Ак байзың өргөбни
Каралдай эмегенге тудуп берди.
«Каанның уулын адаган учун
Албатыга кару болзын» — деди.
Байың-Кооның айтканыла
Ончо сөстөр бүдүп калды.
Адазы Кан-Шүлүзин уулына
Сыранбыла жаа этти,
Сыргалжыннан ок этти.

Күннин бажы өдүп, ай болды,
Айдын бажы айланып, жыл болды,
Калан төлбөр күн жууктады.
Калан төлбөйтөн калык-жон
Канча жөөжөзүн алганча
Каан эжигине једип келди.
Кан-Шүлүзин уулы сурады:
«Бу улус кайдаар бараткан, адам,
Бу малды кемге апаратканаар?»
«Кара-Боодой деп каан кижиге
Бир катап төлүлү болгом.
Оны төлөп јадыс» — деп,
Байың-Коо уулына айтты.
«Оноң слер нени алганаар?» — деп,
Кан-Шүлүзин сурап турды.
«Јуулап кирбес болгон учун
Мындый төлүге јөптөнгөм» — деп,
Байың-Коо айдып турды.
«Кара албатыңды ойто божот,
Камык малды одорго салыгар,
Мен барып, бойым куучындажатам»
— деп.

Кан-Шүлүзин айдып турат.
Амыр-Санаа энези айдат:
«Айланайын, ардак балам,
Толгонойын, тотоо балам,
Сениң сөзинди угайлык,
Баратан улусты токтодолык.
Је сен Уч-Сүмер тайганды
Айландыра андап кел,
Не көрүнер, көрүп кел»
«Айланайын, кару энем,
Айтканыгар јакшы, энем» — деди,
Сыран жаазын уулы јүктенип,
Сыргалжын оғын кынына салып,
Элес эдип јүрүп калды.
Уулын туура ийип ийеле,
Байың-Коо ак малын,
Айдайтан улузын јүргүзе берди.

Уч-Сүмердин јиткезинде
Уч түңгей көлгө уул јетти.
Бу көлдөрдүн јарадында
Кан-Жеерен ат јүрер болды.
Алып кижинин тонын ээрде
Јык этире бөктөрип койтыр.
Ай-карагай ок-саадакты
Бектеп туруп канјалап койтыр.
Узун чылбыры сүүредилип турат.
Јаш өлөн ортозыла јалбайып,
Көк өлөн ортозыла јылып,
Кандый да болзо, бу атты
Кан-Шүлүзин тудар деп шүүнди.
Билбес јердең ат билип турат,
Сеспес јердең ат сезип турат.
Туттуртар кирези јок болды.
«Ичи-буурым үзүлди,
Эки колым чылады.
Мен минеген ат болзо,
Менен не качып турган?
Мен минбейтен ат болзо,
Мени не айланып турган?
Сыран јааны ээй тартып,
Сыргалжын окло адатам.
Ичин јара атпаанчам,
Онын канын көрбөбнчөм,
Бу јердең барбазым» — деп,
Кан-Шүлүзин айдып турат.
Анайып турган бажында
Алтай төзи торгула берди,
Агаш-таш јаңгылана берди.

Кан-Јеерен ат бажыла ойноп,
Уулга базып келбей кайтты.
Кан-Шүлүзин аттыг
Бажы-көзін сыймай тудат,
Тумчугынан адын окшоп турат:
«Ары болуп мантаган болзон,
Ичинди жара адар эдим» — дейт.
«Сен меге тийген болзон,
Белинди сый тебер эдим» — деп,
Кан-Јеерен айдып турат.
Эки бойы жөптөшти,
Ээзи ле ады танышты.
Көб-куякты аттанг чечип,
Бойына жабынып кийип турат.
Маак өдүкти ол алып,
Будына тартып кийип турат.
Колдын меелейин ол алып,
Колына бу кийип турат.
Ар-мандык бу тонды
Көбнинг үстиненг кийип турат.
Төртөн эки ширү топчыны
Тендей тудуп топчылайт.
Қара кумдус кара бөрүкти
Қулак төскө кийе согот.
Кийимдер эмеш жаан да болзо,
Өскө кийери бар эмес.
Јүзүн болот үлдүлерди
Қурчай тартып тагынат.
Ай билдирлү каптыргалу
Қурдак-курын курчанат.
Акар-чакар үзениге тееп,
Кан-Јееренге минбей кайтты.
Ары јортсо, ары болбос,
Төрт саныла кату јерге
Кадалып калгандый ат болды.
Аргазын таппай, Кан-Шүлүзин
Үстиненг түшпей отура берди.
«Алып баатыр тапчыланбайтан,
Јалдын алдында катамалду
Күлер сапту камчы бар,
Оныбыла јаныйтан» — деп,
Кан-Јеерен айдып турды.
Јалды ача тартар болзо,
Чын да камчыны буулап койтыр.
Оны алала, јангып ийди,
Кан-Јеерен калапту ат
Умазы јок туйлай берди.
Қара агаш сынып турат,
Кату таш оодылып јадат.

Қускун учпас куба чөлгө,
Сангыскан учпас сары чөлгө
Кенетийин ады тура түшти.
«Мени минбес уул болзо,
Таштайла, мантап барар эдим» — деп,
Кан-Јеерен айдып турат.
«Мен минбес ат болзо,
Белин сый минер эдим» — деп,
Кан-Шүлүзин чечеркеп айдат.
Анаң ары Кан-Јеереннинг
Алын колы — сыр бије.
Кийин буды — сыр јорго барат.
Кан-Шүлүзин баатыр
Эринбиле кожон чөйөт,
Эргекпиле шоор ойнойт.
Анча-мынча болбоды,
Айылына једип келбей кайтты.
Байың-Қоо чыгып келди,
Айылына ойто кире конды,
«Јаш баатыр уул келди,
Не керектү келген болбой?» — деп,
Амыр-Санаа эжине айтты.
Амыр-Санаа чыгара јүгүрди:
«Айланайын, ардак балам,
Толгонойын, тотоо уулым,
Бистинг уулыс туру не» — деп,
Он колынан тудужып,
Он жаагынан окшојот,
Сол колынан тудужып,
Сол жаагынан окшојот.
Кан-Јееренди көргөжин,
Аттаң јараш ат эмтир,
Кан-Шүлүзинди көргөжин,
Уулдан өнжик уул эмтир.
Алтын столды јылдырдылар.
Аш бажын тејилеп јигилейт,
Алама-шикирдең амзап тургулайт,
Чөбөчөйлөп аракы ичкилейт.
«Эмди неге барар? — дейт, —
Эмди кайдаар јортор? — дейт. —
Алтайыма аңдап чыгатам, — деп,
Кан-Шүлүзин айдып турат.
Кан-Јеерен адына минип,
Кан-Шүлүзин аңдай берди.
Јаан тайгалар ажа берди,
Јаан талайлар кече берди.
Аң да адарга јүрген эмес,
Јер көрөргө јилбиркеп јүрет.
База бирде көрүп турза,

Агып жаткан суузы жаан,
Туура барган сындары бийик
Бир жаан тайга турат.
Бу тайганың эдегинде
Жаан тепсен жерде
Үч жаан көл жадат.
Бу көлдөрдүн жанында
Аннан-куштаң башка
Тынду неме болгон эмтир.
Камык өлөң такталган жадат,
Кара жер казылган жадат.
Ады-бойыла тура түжүп,
Мыны уул шүүй берет.
Эмди көрүп турар болзо,
Кара көлдө кара бака,
Сары көлдө сары бака,
Ак көлдө ак бака бар болтыр.
Үч бака көлдөр блаажып,
Эки катап согушкылаган эмтир.
Кара бака алтыгы ороонноң келтир,
Ак бака Алтайдан келтир.
Сары бака бого жаткан болтыр.
Үч күнниң бажында мында
Калганчы согуш болотон эмтир.
Жендиртсе — өлүм, жензе — жүрүм.
«Ак баканы аргадаар керек,
Сары баканы ла кара баканы
Мында ла өлтүрүп салар керек» — деп,
Кан-Шүлүзин адына айдат.
Ады дезе Кан-Жеерен
Кайың болуп кубулды,
Бойы дезе Кан-Шүлүзин
Агаш болуп кубулды.
Кан-Жеерен мынайда айтты:
«Мен сары бакага чураарым,
Согуш көндүккөн кийининде
Сен кара бакага чурап бар,
Бир де оноң коркыба.»
Учинчи күнде кара көлдөң
Кара бака капылдап чыкты,
Сары көлдөң сары бака чыкты,
Ак көлдөң ак бака чыгып келди.
Ак бака айдып турат:
«Тудам жепес сөбгим туу талдабас,
Арчын болгон сөбгим алтай талдабас.
Болужар неме бар эмес,
Кара жангыскан согушкайым» — деди.
Үч бака согужа берди.
Сарызы каразына болужып,

Ак баканы арадай берди.
Кан-Жеерен ле Кан-Шүлүзин
Кенете билинип, кыймык эдип,
Секирип келген турбай кайтты.
Кан-Жеерен сары баканың
Ичи-буурын жара тепти,
Ичегезин үзе тепти.
Жердин жескинчилү кара баказын
Кан-Шүлүзин колло тударга жескинди.
«Улдү-жыдала канай сайар?
Колбыла мыны канай тудар?
Мениң камчымнан өдөр бө бу?» — дейле,
Кан-Шүлүзин эмди болзо
Кара баканы казыр камчыла
Туда бербей канайтты.
Кара бака балт эдип,
Кара көлгө калып ийди.
«Качан түбинди көрөрүм» — деди.
Ак бака сурап турат:
«Айланайын, ардак балам,
Толгонойын, тотоо балам,
Мындый жакшы уул сен
Кайдан келдин, көөркий?
Адын сениң кем эди?
Адаң сениң кем эди»
«Бар-Чоокыр атка минген
Байың-Кооның уулы эдим.
Кан-Жеерен атка минген
Кан-Шүлүзин мен эдим.
Алтайыма андап жүреле,
Мындый исти көрөлө,
Кетеген кижин мен эдим.
Ак санаалу баканы айрып жадып,
Кара санаалу бакага өчкө калдым» — деп,
Кан-Шүлүзин айдып турат.
«Же алдырбас, балам,
Сени мен сыйлаарым,
Мениң көлим дөөн келзен» — дейле,
Ак бака көлгө калып ийди.
Кан-Шүлүзин ады-бойыла
Көл жаказына басып келди.
Ак бака ойто чыкты:
«Бу мениң балам болор,
Бу баланы сен апар» — деди.
Бир кичинек ак бакачак экелди.
«Андап жүрген кижин эдим.
Жорук-жолым эмди де көп.
Катап келип алгайым,» — дейле,
Кан-Шүлүзин мендей берди.

«**Jaан удабай келерин**» — деп,
Ак бака сурап турат.
«**Je**» — деп айдала,
Кан-Шүлүзин эмди болзо
Адынын оозын бура тартты,
Агдаганча жанып келди.
Көргөнүн-укканын жажырбады,
Эне-адазына куучындап берди.
«Канчыйан уур деп күчсиндин,
Берген балазын не экелбедин?» — деп,
Амыр-Санаа энеси айдат.
«Бака балазын бис бого
Канайып экелип тударыс?»—деп,
Кан-Шүлүзин санааркап айдат.
«Бака сеге база нени берер?
Сүүнген бойынча арга жокто
Балазын берип турган не.
Кажы ла неменин балазы
Энесине кару болор жаңду.
База тыг ла бай — жөөжөни
Берип жадым деп сананган болбайсын.
Экелген болзонг, меге ол
Коркушту керек болор эди.
Арай жастырган болтырын?» — деп,
Энеси уулына айдып турат.
«Бакалар слерге керек болзо,
Көлдөн тудуп экелерим» — деп,
Кан-Шүлүзин энесине айдат.

Кан-Шүлүзин бир күн айтты:
«**Jaстанарга** жең эледи,
Jaбынарга тон эледи.
Жетен каанның жерин айланатам,
Жеткил жараш бала табатам.
Жүрген бойыма эш болор,
Айылдагы бойоорго келин болор»—деди.
Аш бажынаң тежилей жип,
Алама-шикирден амзап,
Эзендежип алала, Кан-Шүлүзин
Атана бербей канайтты.
«**Ак мал** одорына жүрзин,
Албаты амырына жатсын,
Узак жүрзем, алты жыл болуп,
Удабай жүрзем, үч жыл болуп,
Айылыма ойто келерим» — деди.
Кан-Jeерен күчтү аттын
Алын колы — сыр биједе,
Кийин буды — сыр жоргодо.
Кан-Шүлүзин баатыр

Эринбиле кожон чөйөт,
Эргекпиле шоор ойнойт.
Түн болордо, коноочы жок,
Түш болордо, үдези жок
Кан-Шүлүзин барып жадат.
Каандарга жеңип барат,
Өргөө ичине кирип жүрет.
Жайзаңдарга кирип барат,
Бала-барказын сурап жүрет.
Алтан каанның жерин айланды,
Алатан эш таппады.
Кара-Каанның жерине келди.
Таш өргөөзи көккө жеттир,
Темир чакылар эжикте кадалтыр.
Уч темир чакыда
Уч кара ат турат.
Сокор-Кара бу баатыр
Жети түңей алмаа туткан.
Эжик жаагында туруп жадат.
Жеткири туткан кийининде
Жети алмаазын агыдар болтыр.
Жети алмааның күчи жетпезе,
Кийининен келип бойы тудар эмтир.
Эжиктин эки жанында
Эки баатыр туруп жадат.
Кан-Шүлүзин жалтанбады,
Кан-Jeереннен түже секирди,
Эжик алдына базып келди.
Кыйгырышкан эки баатырга
Кылчас эдип көрбөди.
Каалганы ача тартты.
Эмди көрүп турар болзо,
Эки көзи болгожын
Эки чара аяктың,
Эки кабагын көргөжин,
Кош арканың бажындың,
Терс кара чырайлу,
Тас кара сагалду алып-кезер
Ак ширдектин үстинде
Анданып жатпай канайтты.
Эки көскө кан шаалды,
Эки кабакты түүй көрди:
«Кайдаң келген бала эдинг?
Не кижининг уулы эдинг?
Адың сениң кем болор?
Адаң сениң кем болор?
Не керектү меге келдин?» — деди.
«**Адамның** ады менин болзо
Бар-Чоокыр атту Байың-Коо,

Энем ады Амыр-Санаа.
Минген адым Кан-Јеерен,
Бойымнын адым Кан-Шүлүзин.
Алтан кааннын журтын айландым,
Алар эшти таппадым.
Атту-чуулу каан бар деерде,
Бого жеректү келген эдим деп,
Алар эжим табылар ба» — деп,
Кан-Шүлүзин айдып турды.
Кара-Каан өгдөйип келди,
Көстөрүн эридик ийди.
«Алтан кааннаң таппаган болзон,
Менен эжин табылар туру.
Јети тайга ары жанында,
Јети талай ары жанында
Јес өргөөлү жееним бар.
Уулдар көрбөс јерде јаткан.
Көзин сенин отту эмтир,
Көксин сенин ойлу эмтир.
Бойыгардын санаагар једер бе,
Бой-бойлороор биригереер бе,
Экү шүүжип эрмектешкейеер.
Меге күйү болор деп,
Сеге мен иженип турум» — деп,
Кара-Каан айдып турды.
Кан-Шүлүзин Кара-Кааннын
Кал-тенегин билбеди,
Казыр кылыгын сеспеди.
«Айтканыгар јакшы — дейт. —
Санаам јетсе, куучындажарым — дейт,—
Капшай түрген келерим» — деп,
Кан-Шүлүзин айтты,
Кан-Јееренди мине сокты.
Кара-Каан кийининен чыкты,
Айдып турганы мындый болды:
«Кандый деп сананып барадырың,
Кан-Шүлүзин баатыр?»
«Алтан кааннын журтын айлангам,
Алты тайга не болзын.
Јетен кааннын журтын айлангам,
Јети талай не болзын» — деди.
Кан-Шүлүзинде амыр јок,
Кан-Јееренде сооду јок
Барыл јатпай канайтты.
Түн киргенин јылдыстан көрөт,
Түш келгенин күннен билет.
Јети тайга ажа берди,
Јети талай кече берди.
Кенетийин Кан-Јеерен ат

Алын колун ичкери алтабай,
Кийин будын бери тартпай,
Тура түшпей канайтты.
Кан-Шүлүзин сурап турат:
«Түште жүрзе, канадым,
Түнде жүрзе, нөкөрим,
Өлбристи билдин бе,
Өзбристи сестин бе.
Канайып туруң, Кан-Јеереним?
Өлзөбис, экү кожо өлбөк,
Өлбөзбөс, экү жаба жүреек»
Кан-Јеерен эрјине ат
Он кулагыла тегери тындайт,
Сол кулагыла јер тындайт.
«Кару нөкөрим, Кан-Шүлүзин,
Өлбристи билбедим,
Өзбристи сеспедим.
Јаңыс жееним бар деп ийгени
Көк-төгүн неме эмтир.
Јердин-суунун ээзи эмтир,
Түнгүрлү камнын башчызы болтыр.
Кижиле журтайтан јангы јок эмтир.
Келген изибис бар болор,
Јанар арга јок болор.
Айдын јети эскиде
Амырап уйуктайтан эмтир.
Сен бойың болзо
Тынду немеге билдиртпей,
Јети эскиде эжигине сақы.
Эжигин ачса, кире жүгүр,
Уйкузырап калган ой болор» — деп,
Кан-Јеерен ады айтты.
Кан-Јеерен адын
Амырадарга агыдып ийди,
Бойы дезе өргөө көстөп,
Јүре бербей эмди кайтты.
Анча-мынча болбоды,
Једип келеле, көрөр болзо,
Кара талайдаң өскөн
Кара јес межелик болтыр.
Эжиги јакшы билдирбес эмтир.
Бодоштырып кетей берди.
Таң эртен тура, күн алдында,
Јылым кайанын эжиги ачылды.
Кан-Шүлүзин кире жүгүрди.
Эмди көрүп турар болзо,
Кижиди бүдүжи торт јок
Сан башка неме отурат.
«Кайдаң келген кижиди сен,

Не керектү келдин?» — деп,
Ол отурган неме
Кан-Шүлүзиннен сурап турат.
«Адым менин Кан-Жеерен,
Бойымнын адым Кан-Шүлүзин.
Алтан кааннын жерин айландым,
Алатан эш таппадым.
Кара-Кааннын журтына келеримде,
Јети тайга ары жанында,
Јети талай кечире
Јес өргөөлү жееним бар,
Сеге јараар болор деп,
Кара-Каан ийген эди» — деп,
Кан-Шүлүзин айдып турат.
«Кижиге баратан јангым јок,
Кижиле јуртайтан салым јок,
Мени өчөп-ченеп ол не айткан?
Өчөзө, өчин ол алар менен,
Баатырказа, бажын үзерим онын.
Јееним деп айдат па? — деп,
Ол неме сурап турат.
Кан-Шүлүзин «эйе» — деди.
«Јер-энези Јес-Эней деп атту эдим.
Ал-санаабыс једишти де,
Алыжар болуп эрмектештис де,
Таайыма белек берип јадым» — дейле,
Бир күзүнгини алып берет.
Күзүнгини береле, «Атанып јанбай,
Анча-мынча амырап ал» — деп,
Ол кижиге айдып турат.
Күзүнгини сугуп, Кан-Шүлүзин
Кан-Јееренин тудуп алды,
Не болгонын адына айтты.
«Андый болзо, кару нөкөр,
Бисти өлтүрер неме јок» — деп,
Кан-Јеерен ат айтты.
Анча-мынча болбоды,
Кара-Кааннын эжигине
Једип келген турбай кайтты.
Темир чакыга адын буулады.
«Эжигинди капшай ач,
Не чүмеркеп турун сен» — деп,
Кан-Шүлүзин кату айдат.
Эжик кайра ачылды,
Кан-Шүлүзин кире конды,
Айдып турганы мындый болды:
«Өрөкөн, слерге баш болзын.
Алтан кааннаг табылбаган
Эш-нөкөр табылды.

Одыбыс бистин бир күйтир,
Орыныбыс бистин бир жуултыр.
Чып-чын ол жеенигер болтыр.
Эрмек-сөс келишти,
Экү бойыс јараштыс.
Төгүн десе таайына
Бу белекти ийген эди,
Тудунып отурзын деген эди.
Јорук јеткен, адым арыган,
Барып, анча-мынча амырайтам» — деп.
Кара-Каанла эзендешти,
Кайра болуп јорто берди.
Канайдатанын каан билбей,
Јамакай-оозы бултайа берди.
Качан түбинде барып,
Јаман болбозын деп чочый берди.
Кан-Шүлүзин өргөөдөн ырап,
Табыш јок ээн јерге келди.
Кан-Јеереннен түже секирип,
Тогус колонды тоолой чечти,
Көб јалаң токумын јайа салды,
Күлер арташ ээрин јастанды,
Јадып, макалу уйуктай берди.
Атту-чуулу Кара-Каан
Күзүни деп неменин табыжына
Јадып уйуктап болбойт,
Отурып куучындажып болбойт.
Эки кулагы туна берди,
Меелү бажы айлана берди.
Оодо согор јангы јок,
Јаланга ырадар арга јок.
Кан-Шүлүзинди бедредип,
Эки баатырды атандырат,
«Мекелеп те болзо, экелеер» — дейт.
Кан-Шүлүзинди эки баатыр
Уйуктап јатканча таап алды.
Өрө тартса, өрө турбас,
Төмөн тартса, төмөн болбос,
Өлгөн десе, тынып јадар,
Тирү десе, ойгонып болбос.
Канайда оныла уружар,
Арга јокто ойто јандылар.
Каан алты баатырын алдыртты,
Айдып турганы мындый болды:
«Эки баатыр јайкап турзын,
Төрт баатыр онын јанына
Қыйгырып, кожондоп турзын» — деди.
Төрт баатыр једип келеле,
Қыйгырыжып, кожондожо берди.

Эки баатыр жүк арайдан
Оны кодүрп, жайкап турды.
Өлгөн дезде, тирү ошкош,
Тынып жадар кижиге болды.
Тирү дезде, өлгөн ошкош,
Өндөйөр кирези жок болды.
Түнге-түшке төрт конокко
Жайкап, кыйгырып, кожондошты.
Тура жүгүрүп турбады да,
Тыныш тартып өлбөди де.
База да куру жангылады.
Кара-Каан он эки уул кижиге,
Он эки кожончы келин ийди.
Эки тажуур арагы тудунып,
Аштын бажынан тежилей алып,
Олор база ла жеткилдеп келди.
Кан-Жеерен бу аттуу
Кан-Шүлүзин бу баатыр,
Аштын бажын амзаган,
Аштап калган эмезинге бе?
Аракыдагы сен ичсең,
Суузап жаткан эмезинге бе?» — дешти.
Как агаштан бүр чыккандый,
Сыылада тартар сыр-кожонды
Келиндер келип кожондогылайт.
Амыргыдый коо кожонды
Уулдар туруп кожондогылайт.
Кожонго чыдашпай, эрик жокто
Кан-Шүлүзин өндөйип келет.
Эки тажуур арагыны
Эки тынып ичип ийди.
Эмеш экелген курсакты
Жаба-жуба жип ийди.
«Кара-Каан жакшы турбай,
Узак уйуктаган бойымды
Ойгоскоңуна баш болзын,
Эмди капшай жанатам» — деп,
Кан-Шүлүзин айтты.
«Слерди айылга келип барзын деп,
Кара-Каан айтырган эди» — деп,
Кожончылар жайнай берди.
«Жаан кижининг айтырузын
Укпаска база болбос» — деп,
Кан-Шүлүзин жөбин берди.
Ат чакызына түжүрбей,
Алтан кижиге адын алат,
Жетен кижиге жегинен тудат.
Таш каалга ачыла берди,
Таш бозогоңу алтап кирди.

Алтын стол жылдырып койтыр,
Алама-шикирди белетеп койтыр.
«Жеен күйү кижиге эдим,
Төргө өдөргө болбос.
От айагына отуратам» — деп,
Кан-Шүлүзин айдып турат.
Оны чебер колтуктап алып,
Төр бажына отургыстылар.
Салган курсагың үзе жиди,
Аштаган бойы тойо берди,
Арыган сыны жегиле берди.
Же күзүңниң табыжына
Куучындажар арга жок болды.
Алтын чара айкака
Аракыдагы уруп бергилейт.
«Андый неме керек жок.
Аракыдагы келген эмезин мен.
Ада-энемнен айрылгалы
Алты жылдан ашкан эди» — деп,
Кан-Шүлүзин арагы ичпейт.
Кара-Каан жайнай берди:
«Айланайын, ардак балам,
Толгоңуңу, тотоо балам,
Арай жастыра неме болды.
Айбымды мениң уксан,
Бу күзүңниң ойто апарып,
Эзине табыштырып бер» — деди.
«Аткан ок таштан жанбас,
Айткан сөс жонноң жанбас.
Жеенеердин берген немени
Албай эмди канайып тураар?
Айса слер меге ачынып,
Жеенеерди бербеске тураар ба?» — деп,
Кан-Шүлүзин айдып турат.
«Канайдатанын бойың бил,
Жангыс ла күзүңниң мынан ырат» — деп,
Кара-Каан сурап турат.
Кан-Шүлүзин күзүңниң алып,
Ойто жетирбей канайтты.
«Жаткан бойымды уйуктатпас болды,
Жетир мыны деп каан тапты» — деп,
Кан-Шүлүзин айдып турат.
Эки бойы каткырышты.
Очбп турган Кара-Каанга
Очин бис берерис дежет.
Баатыркап турган күлүктинг
Бажына бис жедерис дежет.
«Андый коркушту жутпалар
Меге улусты көп ийген.

Келген изи бар болгон,
 Барган изи жок болгон,
 Бу тегиске көрүнбей калатан.
 Менин жес өргөмө
 Тегиндү неме кирбейтен.
 Сени билбей кийдирген учун
 Эки бойыс нажы болорыс,
 Сенин адаанын алатан турум» — деп,
 Уй кижиге айдып турат.
 Белек болзын деп Кан-Шүлүзин
 Бажынан бир чарак кыл жулуп,
 Жер ээзине берип турат.
 Эмеген бир конгырак берет,
 Айдып турганы мындый болот:
 «Жоруктаган жеринге алып жүр,
 Бир керегин бүдер» — деди.
 Эмегенле эзендежип,
 Эмди анаң атанды.
 Кара-Кааннын таш өргөбозине
 Жедип келбей канайтты.
 «Күзүнигерди апарып бердим.
 Кожо атанаак дезем, болбоды.
 Таайым күзүнигини ойто бергенде,
 Мени сеге бербеске турган — дейт. —
 Куру мен канайда жанайын,
 Кандый жерде бала бар,
 Айдып беригер, слер» — деп.
 Кан-Шүлүзин сурап турат.
 «Кара-Боодой деп каан бар,
 Каандардын жакшы кыстарын
 Былаап апарып, жууп жадатан.
 Сеге оноң ло жарт табылар» — деп,
 Кара-Каан жөптөп турат.
 Кара-Боодой жери дөбөн
 Кан-Шүлүзин атанып ийди.
 Катагай жаткан кара жолды
 Каза тептирип, желип жадат.
 Кара-Боодой журтына
 Неге де бодобой барып жадат.
 Эмди көрүп турар болзо,
 Эки баатыр жолдо турат.
 Бирүзи темир токпок тудунган,
 Бирүзи улдама жыда тудунган.
 «Бу не улус болор?» — деп,
 Кан-Шүлүзин омордон сурайт.
 «Мынайда өткөн баатырлардын
 Алтан тогус адын өлтүргем,
 Сенин адынла жеткен болор» — деп,
 Токпок тудунган баатыр айдат.

«Алтан тогус баатыр өлтүргем,
Сени өлтүрзем, жетен болор» — деп,
Улдама тудунган баатыр айдат.
Мыны угуп, Қан-Шүлүзин
Қоңырағын алып, жайкап ийди.
Қоңырақтан үн угулат:
«Лаптап-жазап жортуп бер,
Адынды тоқпоктоп көрзин.
Бажынды жазап тудуп бер,
Бажынды жазап согуп көрзин.
Оның кийининде бойың бил»
Баштапқы баатыр үч темденип,
Аттың бажына келип сокты,
Токпок бажы сына берди.
Экинчи баатырға «согуп ал!» — деп,
Қан-Шүлүзин бажын тутты.
Баш орто келип согордо,
Темир улдама мыйрыя берди.
«База катап согороор бо?» — деп,
Қан-Шүлүзин сурап турат.
Бир де неме айтпадылар.
Экүни кејегезинен колбой тутты,
«Ат өлтүрип амтажыған ийттер! —

деди, —
Эр өлтүрип эремжиген таңмалар!» —
деди,

Сөөгн көрүнгенче сабайла,
Қолын жазап јунала,
Атаныя алып желе берди.
Оноғ ары барып јатса,
Қан-Јеерен тура тўшти.
Қан-Шүлүзин сурап турды:
«Өзөрести сестинг бе?
Өлөрести билдинг бе?» — дейт.
Қан-Јеерен айдып турды:
«Өлөрести билбедим,
Өзөрести сеспедим.
Барған изи јадатан јер эмтир,
Келер изи јок болотон эмтир.
Сен менен көп неме сураба,
Мен нени билетем — дейт. —
Қарманында қоңырағыннан сура»
— дейт.

Қоңырағын алала, жайкады,
Қоңырактың ичинен үн угулды:
«Қыйылып өлөр тыны јок,
Қызарып ағар қаны јок,
Јети айры башту
Јелбеген-Көкшин сақып јады —

Кара-Боодой буудагы болор.
Ары өткөндү жип жадар,
Бейин өткөндү жип жадар.
«Не керектү келдин?» — деп сураар,
«Аштап турган болзонг, мени жи де».
Кан-Жеереннен түжүп ал,
Адынды таштын алдына тургус,
Бойың таштын алдына тур.
Оноң арызын бойың бил.»
Анча-мынча барып жатса,
Көк буказы жер кайкаган,
Бойы дезе теңери кайкаган,
Жети бажы айрас эдип,
«Не керектү келдин?» — деп,
Желбеген-Көкшин кыйгырды.
«Сеге жидирейин деп келгем,
Мени өлтүрүп албазанг, канайдайың?»
— деп,

Кан-Шүлүзин айдат.
«Бойың бил!» — деп, желбеген айтты.—
Адынды бир таштын алдына тургус,
Бойың бир таштын алдына тур» — деди.
Конгырактын сөзинен ол чыкпады.
Кан-Жееренди ташка жапшыра сүзерге
Көк бука магтап келди,
Жастыра эмди сүзеле,
Мүүзи сынып жада берди.
Ай малталу желбеген
Башка чабарга талайып келди.
Жастыра чабала, ташка чапты.
Малтаның миизи жулдалып,
Сабына жетире сына берди.
Кан-Шүлүзин ачынган бойы
Қазыргалу кайыш камчызыла
Желбегенди чыбыктай берди.
«Эр өлтүрүп эремжиген,
Ат өлтүрүп амтажыган!
Эмди кандый?» — деп,
Кан-Шүлүзин сурайт.
Көк буканың жалмажын жара чапты,
Колын жазап жунала,
Жолло көндүре желе берди.
Оноң ары брааткажын,
Кан-Жеерен тура түшти.
«Нени билдинг, адым?» — деп,
Кан-Шүлүзин сурап турды.
«Сени азыраарга бир эмеен
Борбуйда чегендү отуры.
Бир эмеен оның жанында

Тажуурда аракылу отуры.
Кандый болорын билбезим» — деп,
Кан-Жеерен ады айтты,
Конгырагын алып, жайкап ийди,
Конгырактаң үн угулды:
«Аракыдан ич деп жайнап келер,
Ууртазанг, санаанг чыгар.
Чегеннен ич деп эмеген жайнаар,
Ичип ийзенг, ичинг көбөр.
Аракызын бойына ичир,
Чегенин бойына ичир.»
Анча-мынча баратканча,
Эки эмеен мында отуры.
Бирүзи тажуурда аракылу,
Бирүзи борбуйда чегендү эмтир.
«Жоруктап жүрген кижиге,
Сының жеңил болор,
Бу аякта аракыны ичип ий» — деп,
Тажуурлу эмеген айдат.
«Жаан кижиге бойоор ичигер,
Жаш кижиге аракы ичип үренбегем»
— дейле,

Аракыны эмегенниң оозына
Кенетийин уруп ийди.
Чегендү эмеген аяк урала,
«Жоруктап жүрген балам,
Бир аякты ичип ий» — деди.
«Кижиге көрүп брааткан кижиге мен,
Кижиниң ичи оорыыр» — дейле,
Аякты алган бойынча,
Эмеенниң оозына уруп ийди,
Атанып алып, жорто берди.
Кара-Боодой жерине жетти.
Жүс мал жаңы келтир,
Албатызы үлежип, сандырап турат.
Жүс кижиге жаңы келтир,
Мыны башкаргылап улус турат.
Конгырагын жайкай берди,
Конгырактаң үн угулды:
«Бу келген мал, бу келген албаты
Адаңның малы, албатызы болтыр.
Байың-Коо адаң жыл сайын
Бежен келин, бежен уулдың
Жакшызынаң берип туратан эмтир.
Бежен уйдың, бежен малдың
Жакшызынаң ийип туратан болтыр».
Кан-Шүлүзин уккан бойынча,
Ачынбаган бойы ачына берди.
Эш бедрейтенин ундыйла,

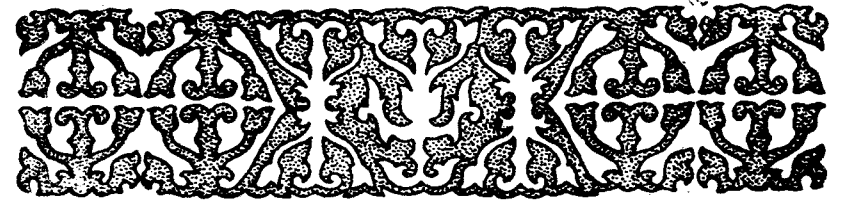
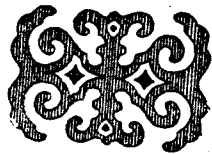
Кара-Боодойго кире жүгүрди.
«Эзен бе? — деп, сурап турды. —
Ээн жердег мал тапкан ба,
Ээзи жок жон тапкан ба? — дейт. —
Менин албатымды, малымды
Ненин учун экелдин сен?» — дейт.
Конгырагын жайкай берди,
Конгырактын ичинен
Жети-сегис кижн чыкты,
Тутса, колго кирбес,
Жыдалаза, жыда тийбес,
Чындый-чындый баатырлар болды,
Кара-Боодойдын баатырларыла
Калапту тартыжа берди.
Кара-Боодой калып келип,
Кан-Шүлүзинге кадала берди.
Кара агашка жөлөнжип келет,
Турган агажы сынып турат.
Кара талайга күрешкенче кирет,
Мойнына једип, ойто чыккылайт.
«Кынјыда турган кара айуны
Агыдаар!» — деп, Кара-Боодой кыйгырат.
Је агыткан-агытпааны билдирбейт.
«Јети алманы божодоор!» — деп кыйгырат.
Је божоткон-божотпооны көрүнбейт.
Јер тайанары көптөп турат,
Једип тудары астап турат.
Эрлү бүткен Кан-Шүлүзин
Кара-Боодойды көккө көдүрип чыкты,
Шыл корумга экелип, сөгө сокты.
Омыртказын ойо тепти,
Уйе-сөөгин үзе кести.
Эмди сананып турар болзо,
«Кынјыда мынын айузы кайда?
Меге агыткан алмазы кайда?»
Алмалар ла айунын келбеени —
Конгырактан чыккан улусла согужып,
Божобой тургулаган эмтир.
Јүзүн болот үлдүзин талайып,
Айу јаар базып барды.
Айу Кан-Шүлүзинди көрбөди,
Көлөткөлө согужып божобойт.
Айунын мойнын кезе чапты,
Алты башка чачып ијди.
Јүзүн болот үлдүзин талайып,
Јети алмага удур басты.
Кан-Шүлүзиннин келгенин сеспей,
Көлөткөлө согужып божобойт.
Чабар јерине үлдүбиле

Санаазы јеткенче чаап турат.
Јыдала сайар јерине
Санаазы јеткенче кадап турат.
Јети башка кезе чабат.
Сегис баатыры болгожын,
Кара-Боодойдын абакайын
Эки тулунынан сүүртеп алып,
Мында кыйнап — сабап турат.
Јеткер-шилемирин үзе өлтүрип,
Кан-Шүлүзин айдып турат:
«Албаты-јон бери јуулзын,
Кара-Боодой, калју тагма,
Канча албатыны кыйнаган,
Канча јуртты бускан,
Эмди бойы базылган.
Менин адамнын улузы
Айылы-јуртына јанзын,
Арткан јон бойыгар билеер» — деди.
Камык јуулган албаты
Кан-Шүлүзинди алкап тургулайт.
Кан-Шүлүзин эмди болзо
Албатызын баштап алып,
Алтайы дөөн ууланып ијди.
Онон ары барып јатса,
Борбуйлу эмеген ичи көөп,
Јол јанында тоолонуп јадат.
Аракылу эмеген санаазы чыгып,
Јол јакалай тенип јүрет.
Онон ары барып јатса,
Јелбегеннин јети бажы
Эмдиге ле кыйгырышканча эмтир,
Көк буказы онтогончо болтыр.
Онон ары барып јатса,
Эки баатыр чала тынду,
Ары-бери тоолонуп јадат.
Онон бери келеделе,
Албатызын айылы јаар ијди,
Бойы десе Кара-Кааннын өргөбзине
Элес эдип јуре берди.
Анча-мынча болбоды,
Кара-Каанга једип келди.
«Сокор-Кара баатырын кайда?
Јети түней алман кайда?
Адымды менин јоботкон,
Бойымды менин төгүндеген,
Јободымнын јалы кайда?» — деп,
Кан-Шүлүзин эмди болзо
Ачу-корон кыйгы салды.
Оны уккан Кара-Каан

Јети алмазын агыдып,
Сокор-Қара баатырын ээчидип,
Қара өргөбзинен чыга жүгүрди.
Қан-Шүлүзин көп сананбай,
Қоңырағын жайкап ийди,
Тоғус баатыр ичинен чыкты.
Қан-Шүлүзин ле Қара-Қаан
Жака баштан алышты,
Жарын бойдон тудушты.
Жер тозыны тегериге чыгат,
Тенери булуды жерге түжет.
Уч түней таспа кара аттар
Қан-Жееренди арадайт.
Қан-Шүлүзиннинг күчи түжүп,
Жер тайанары көптөйт,
Једип тудары астайт.
Жарын бойдо жапсаары јок,
Омырткада үйези јок
Алмыс тырмакту кара бака
Мында калып јетпей кайтты.
«Қара талай жаказында,
Јес өргөблү Јес-Эней,
Арга-сүмегерди беригер!» — деп,
Қан-Шүлүзин кыйгырды.
«Қанк» ла эткен жерде
Јес тоқпоқту баатыр
Једип келген мында турат.
Ого чыдаар неме јок эмтир.
Қара баканы балчара сокты,
Сокор-Қараны балбара сокты.
Қара-Қаанды антара тартала,
Бажын балбайта төбөлөп койды,
«Артканын бойың башкар» — деди,
Турган јерине јоголо берди.
Арткан јети алманы өлтүреле,
Қан-Шүлүзин јунунып алды.
Қара-Қаанның өргөбзине кирди.
Қара-Қаанның абакайы
Қан-Шүлүзинди көрүп ийди,
Айдып турганы мындый болды:
«Айланайын, ардак балам,
Қан-Шүлүзин, эрке балам, — дейт. —
Мени өлтүретен бедин, бойың бил.
Апшыйағым менниң болзо
Қанчаларды өлтүрген эди.
Жер алдынаң јети алма тутқан,
Сокор-Қара баатыр экелген
Јес кара баканы чыгарған.
Кижиди эди јимектү,

Кижиди каны суузынду,
Қара баканы өлтүрген учун
Қойон болуп бажың кажайғанча,
Алтын болуп тижин саргарғанча,
Бир де јуу көрбөй јадарың» — деди.
Оны уккан Қан-Шүлүзиннинг
Айдып турганы мындый болды:
«Слер бир де бурулу эмезеер.
Малыгарды бойоор баштағар,
Јоныгарды бойоор билигер.
Эззи јок мал меге керек јок.
Эззи јок јөбжө меге керек јок» — деди,
Эзендежип алала, атанып ийди.
Қан-Шүлүзин јерине келди.
Јүс кижизиди жаңы јантыр.
«Алтан каанның јерин айландым,
Аларга кижиди табылбады,
Јетен каанның јерин эбирдим,
Јеектерден өскө неме көрбөдим» деп,
Қан-Шүлүзин комудап турат.
Амыр-Санаа айдып турат:
«Не санааркап бого отураар?
Бежен јакшы кожончы
Келиндер меге керек.
Бежен јакшы кожончы
Уулдар меге керек.
Қазан азатан, ат булайтан
Одус кижиди база керек.
Мен јанып келгенче,
Ак байзың өргөб тудуп салаар» — деди,
Аракының ачузын алды,
Улустың кожончызын алды,
«Келин экелетем» — деп айдала,
Амыр-Санаа атана берди.
Бу јакылтаны албаты бүдүрерге
Жер јууканы јемире казып,
Јар-јууканы јара казып,
Ак байзың өргөб жазады.
Ай бажы өтпөди.
Ары көрзө, ай јаркынды,
Бери көрзө, күн јаркынды
Қыс баланы алғанча
Энези једип келбей кайтты.
«Бу не кижиниң балазы? — деп —
Қан-Шүлүзин сурап турат. —
Алтан каанның јерин айланған,
Мындый јараш бала көрбөгөм,
Јетен каанның јерин айланған,
Мындый эш-нөкөрдиди таппаған.

Кайдан таптаар, энем?
 Кайдан көрдөр, энем?» — дейт.
 «Кара-Каанга кыйнадала,
 Кара-Боодойго истеделе,
 Ак бака болуп кубулган
 Ак-Көңүр атка минген
 Аба-Каанның Алтын-Тагдак кызын
 Алып келдим эмди мен.
 Өлзөм, мениң сөбгимди
 Тудатан келдим болзын,
 Жүрзем, мениң сөзимди
 Угатан келдим болзын» — деп,
 Амыр-Санаа айдып турат.
 Жер жууканы жемире кескен,
 Жар жууканы жара кескен
 Ак байзың сүрлү өргөөгө
 Алтын-Тагдак деп баланы
 Апарып кийдирбей эмди кайтты.
 Алты жылга жыргал болды,
 Тогуз жылга той болды.
 Узун куйрук суй салып,
 Бөрү кирбес Алтай болды,
 Узун жыда тудунып,
 Жуу кирбес журт болды.
 Кайран бүткен Кан-Шүлүзүн
 Алтын-Тагдак абакайыла
 Амыр-энчү жада берди.

БОО-ЧЕРҮ АКАЗЫ, БООДОЙ-КОО СЫЙНЫЗЫ

Боо-Черү аказы,
 Боодой-Коо сыйнызы
 Ак-чумар тайгалу,
 Ак талай суулу,
 Жетен жети талалу,
 Алтан алты айрылу,
 Байбак мөштин төзинде
 Жарымтык жапаш айылду
 Журтаган улус болгон.
 Ол ок өйдө өзөк ичинде,
 Ак талайдын белтиринде,
 Ак тайганың колтугында
 Кара-Күбек деп бай кижини
 Карачын-Тайчы уулду журтаптыр.
 Карачын-Тайчы уулу
 Андап-куштап жүргенде,
 Ол эки карындашка
 Табарып түжеткен эмтир.
 Боодой-Кооны көрүп жүрөтөн болтыр.
 Бир катап Карачын-Тайчы
 Кара-Күбек адазын айбылады:
 «Ол Боодой-Кооны меге
 Кудалап алып берзең» — деди.
 Кара-Күбек угала, айтты:
 «Байда, маатырда бала жок по,
 Өскө каандарда кижини жок по?
 Боодой-Коо жайгыда
 Кандык, саргайга колы корлоп,
 Кышкыда андап, корон соокко
 Кулагы, жүзи ужып калган.
 Жокту-жойу кижинин балазын,
 Кенеп-керттип калган кысты —
 Аны кайдатан?» — деди.
 Карачын-Тайчы болбоды,

Адазына жалынып жайнады.
«Боодой-Кооны ла алып бер» — деп,
Катап-катап сурап турды.
Кара-Күбек чыдашпай,
Боодой-Кооны кудалап,
Илүлү, аракылу барды.
Боодой-Коо кыс бала
Эрмек-сөс укпады,
Кара-Күбекти куру жандырды.
Экинчизинде база барарда,
База да болбой, мойноды.
Карачын-Тайчы адазына айтты:
«Слер жакшы калым бербесте,
Ол барбазым деп айдып жат.
Лөбжөгө не кысканар?
Калымды калын береер» — деди.
Айдарда, Кара-Күбек
Одус ат калымга белетеди,
Канча торко белетеди,
Кара киш, кара камдулар,
Бир чара алтын, мөңүн белетеди.
Жети төбөгө кош коштоп,
Уч маатырга айдаттырды,
Уч келин кудагай болуп,
Кожо атангылады.
Ол улус барып,
Боо-Черүнинг журтына жетти.
Байбак мөштин будагы сайын
Одус атты бууладылар,
Кара киш, кара камдуларды
Канча торколо жаба
Илүге илдилер.
Бир табак алтын, мөңүнди
Оттын бажына тургустылар.
Канча тепши эт-жиликти,
Канча тажуур аракыны
Уч келин тудунып,
Кудагай болуп киргиледи.
Боо-Черү аказына
Куда сөзүн айдып турдылар.
Айдарда, Боодой-Коо сыйнызы
(Ол тышкары болгон эмтир)
Эжиктең кирген бойынча,
Уч келиннин алдыла базып,
Боо-Черүнинг алдыла кечире базып,
Кара-Күбекке жууктады.
«Сен мени электеп айдала,
Эмди канайып
Келин эдейин деп турун?»

Мени билбес деп пе?
Уулыга нени айткан эдин.
«Жайгыда кандык, саргайга
Қолы корлоп калган,
Қышқыда андап жүрүп,
Қулагын, жүзин соокко ужиткан,
Локту-гойунын
Кенеп-кертип калган балазын —
Аны кайдатаң?
Кааннан, бийден,
Байдан, маатырдан
Қижн албай — деген бедин?» — деп,
Боодой-Коо анайда айдала,
Кара-Күбектин жүзине
Уч катап жаба түкүрди,
Эжиктең чыгып, жүре берди.
Кара-Күбек кайдар да аргазы жок,
Илген илүүн ойто алып,
Буулаган малын ойто чечип,
Жери-журтына жана берди.
Оноң ары эки карындаш
Айылында артып ла калды.
Эртезинде Боо-Черү
Тышкары чыгып барарда,
Ак-чумар тайканын бажынаң
Ок-саадактын табыжы
Лыгырт ла этти.
Боо-Черү кенете
Ачу-корон кыйгырып ийеле,
Жен жастанып жыгылды.
«Бу кайтты?» — деп, Боодой-Коо
Айылынаң чыгып келзе,
Аказынын көксининг каны
Күркүреп агып жаткан эмтир.
Ак тайга жаар өрө көрзө,
Карачын-Тайчынын болчок бажы
Карас эдип көрүнип калды.
Айдарда, Боодой-Коо
Боро-Чоокыр аказынынг адын
Капшай ла тутты.
Ок-саадагын алала,
Ак тайганын кырына
Чыгара чаап келди.
Көрөр болгожын,
Көк жалаңнын түбинде
Карачын-Тайчы чөйилтип,
Мантадып барып жатты.
Айдарда, Боодой-Коо
Ок-саадагын тартып келип,

Кийининен ары адарда,
Күлүк ады-бойыла
Катай жыгылып, божоп калды.
Каны күркүрөп акты,
Сеге карарып артты.
Боодой-Коо өчин алала,
Ойто жанып келзе,
Аказы өлүп калтыр.
Кожодыны* согунды,
Кокыйыны** кыйгырды.
Боро-Чоочыр аттаң сурады:
«Боо-Черүни канайып тиргизер —
Сен билеринг бе?» — деди.
Боро-Чоокыр ат айдат:
«Аңдап жүрерибисте,
Боо-Черү мени
Ак-Бийдин адыла коштой
Жангыс агаштын төзине
Буулап кондыратан эди.
Эки бойлоры наҗы болгон.
Айдарда, лардан*** уккам:
Ак-Бийдин балазы —
Алтын-Санару деген кыс,
Өчкөндү камызатан,
Олгөндү тиргизетен

бала дешкен.

Аны экелер аргазын
Канайып табатан —
Аайын билбей турум» — деди.
Аны угала, Боодо-Коо
Чачын кезип ийеле,
Аказынын кеҗеге тарылгазын
Бажына таңды,
Не ле кебин кийди,
Ок-саадагын салынды,
Боро-Чоокырды минеле,
Аказынын сөбгин
Кара талайдын жаказына апарып,
Кумакка көмүп, сугуп салды.
Бойы Ак-Бийдин жери-журтына
Желип жүрүп ийди.
(Эм сыйнызы Боо-Черү акызы
болуп браадыры).

Эр бойында үде жок,
Эрҗине атта сооду жок,

* Кожодыны — жаагын.

** Кокыйыны — калак-кокыйыны.

*** Лардан — олордон.

Түрген-түкей јелип ийди,
Түндү-түштү жүрүп ийди.
Ак-Бийдин алтайына кирип,
Туу бажынан көрүп турза,
Терең жаан талайы
Армакчыдый көрүнди,
Бийик жаан тайгазы
Бөрүк кирелү көрүнди.
Мал турлузын өдүп,
Јака јуртка једип келзе,
Анда јаткан албаты
Эт-јиликти абрала тарткан,
Аракы-чегенди коштогон,
Чакпыражып турбай кайтты.
Боодой-Коо сурап турды:
«Қандый каанның јери бу?
Эл-јон не чакпыраган?» — деди.
Андагы улус айдышты:
«Ак-Боро атту
Ак-Бийдин јери бу.
Ак-Бийдин балазын
Кара-Маатырдын уулы
Қан-Көкүл кудалаган.
Ак-Бий Қан-Көкүлдин
Аракы-чегенин ичкен,
Қалым-кандазын алган.
Эм Алтын-Санару кысты
Эртен-сонзун чыгарып беретен,
Анын тойына барып јадыбыс» — дешти.
Боодой-Коо анан ары јелип,
Ак-Бийдин јуртына једип келзе,
Кижиди јүзи — кызыл өрт,
Ат тыныжы — куу туман,
Қалык-јон жуулышкан эмтир.
Оны көрөлө, ортозыда јортуп,
Алтын чакыга јетире келди.
Чакыда үч ат турат:
Бирүзи — кара-күрег,
Бирүзи — јеерен-күрег,
Бирүзи — ак-сары ат болтыр.
Боодой-Коо ологро коштой
Боро-Чоокырын буулаарга јортты.
Ат алаачы, јенг тудуаачы улус айдыжат:
«Солун кижиди келди,
Чырайы кыс кижидий,
Бойы уул кижидий.
Қапшай барып, каанга-бийге айдар»

—дешти.

Солун кижиди келгенин

Ак-Бий угала, айтты:
«Көндүрө өтсө, эрмек угаар,
Айылга түшсө, адын буулап,
Бойын көдүрөөр.
Солун кижини уткызын» — деди.
Качан аттан түжерде,
Алтан кижини ат буулаарга
Jүгүришип келди,
Жеткен кижини жет туларга
Кол бадышпай келди.
Айдарда, Боодой-Коо
Камчынын сабыла жагып, айдат:
«Мен каан, бий эмезим,
Карган-тижең эмезим,
Айылга бойым кирерим» — деди.
Атты буулады,
Көндүрө базып, айылга кирди.
Эжикчилер жол бергиледи.
Уйге кирзе, эр жанында
Алтын тонду алыптар,
Күмүш тонду күлүктөр,
Эпши жанында
Торко тонду келиндер толуп калтыр.
Ак-Бий төр бажында,
Төрт кат төжөк үстинде
Ач мыкынын тайанган отурды.
Боодой-Кооны көргөн бойы
Капшай ла туруп, колын берди,
Алыптардын алдыла апарып,
Төжөгине кожо отургусты:
«Кайран најым,
Кожо жүрүп андайткан нөкөрүм,
Же кандый жадын?
Кайдаң бого келдин?» — деди.
(Боо-Черү эмес,
Боодой-Коо келген деп,
Чат таныбады).
Канга алыжып, таңкылашты,
Ончо эбине куучындашты.
Онон ары Боо-Черү сурап отурды.
«Бу не жыргал? — дейт. —
Жатка* бала берген бе,
Эмезе элден бала алган ба?
Ол эмезе тегин жыргал болгон бо?» — дейт.

Ак-Бий айтты:
«Кара жагыс кызымды

* Жатка — бска сөбктү элге.

Уч жыл кудалаган,
Аракы-чегенин ичтирген,
Калым-кандазын жетирген
Кара-Маатырдын уулына
Кан-Көкүлге
Эртен чыгарып беретем.
Анын тойы болуп жат» — деди.
Айдарда, Боо-Черү
Кожо туружып, тойложо берди.
Онойып отургажын,
Желбегенин эмегени
Женейек куртыйак* айтты.
«Эки каан
Балдарын журтадып жатканда,
Эл-жон нени угар?
Эмдиги үйеге эрмек болгой,
Сон үйеге куучын болгой:
«Ойун-мөрөй этсе кайдар?» — деди.
Женейек куртыйактын айтканын
Ончо улус жарадып укты.
Ак-Бий база жаратты.
Кан-Көкүл Боо-Черүни
кирелеп, сананды:
«Жокту-гойунын ады да, бойы да
Нени эдер ол?» — деди.
Мөрөйдөн мойношподы.
Озо баштап аттар жарыштырды.
Аттар жарыштырарда,
Боо-Черүнин Боро-Чоокыры
Озолуп келди,
Кан-Көкүлдин Кан-Жеерени
Кийининен келди.
Арткан улустын аттары
Ыраак артып калдылар.
Онон таңма адар дешти.
Жети тайга ажыра,
Жети талай кечире
Бай теректи кезе аткан,
Жес коңоны жара аткан кижин
Мөрөйдү ол алзын дешти.
Алып-күлүктөр жуулыжып, шүүже берди:
«Жанынаң баштап адар ба?
Жагынаң баштап адар ба?» — дешти.
Желбеген өрөкөн кыйгырды:
«Ончозынаң жаан кижин эдим,
Мен озо адар учурлу» — деди.

* Куртыйак — карган эмеген.

Желбеген атты.
Аткан огы талай кечеле,
Бир тайга ажала,
Токтоп калды.
Кан-Көкүл атканы
Жети талай кечеле,
Жети тайга ажала,
Бай терекке тийбеди,
Жес коҕоны болуп албады.
Боо-Черү ай-карагай
Жетен жети текпелү темир жаазын
Кере-чойо тартып,
Ичинде шымыранды:
«Ийне туткан колыма илинбе,
Оймок туткан колыма оролбо,
Мен адып жаткан эмезим,
Боо-Черү акам адып жат» — дейле,
Огын божодып ийди.
Туунын-суунын бажына
Бос бороон түшти,
Айдын-күннин алдына
Ачал туман түже берди.
Жаан тайга силкинип,
Сай-корумы төгүлди,
Жаан талай чайбалып,
Жарадынаг ажынды.
Айып* жадып аткан огы
Жети талайды кечеле,
Жети тайганы ажала,
Бай теректи кезе адып,
Жес коҕоны жара адып,
Анаг ары эки тайганы ажа берди.
Ат жарыжын болгожын,
Боро-Чоокыр эмди алды,
Мөрөй адышты болгожын,
Боодой-Коо кыс алды.
Качан мөрөйди
Боодой-Коо аларда,
Кан-Көкүл айтты:
«Талкан күлимди кем чачар,
Тарыска журтымды кем бузар?
Оскөн күлимди кем чачар,
Оргөбө журтымды кем бузар?
Калым-кандаа жетиргем,
Аракы-чеген ичиргем,
Эм алгынчаамды** кем айрыыр?

* Айып — онойып.

** Алгынчаамды — алатан кижимди.

Меге чыгарып беригер» — деди.
Боодой-Коо айтты:
«Талкан күлингди мен чачарым,
Тарыска журтыңды мен бузарым,
Оскөн күлингди мен чачарым,
Оргөбө журтыңды мен бузарым.
Алгынчаанды мен айрыырым» — деди.
Оног улам ол экү
Жака баштан тудушты,
Жарын баштан кабышты.
Жаан тайгага жолонижип,
Эдегинин сайын сайа басты,
Жаан талай жарадын
Жайа баспай эм канайтты.
Толтойып турар туу жок этти,
Толголып агар суу жок этти.
Жети күн тудушты,
Жерге неме түшпеди,
Тогус күн тудушты,
Тобракка неме түшпеди.
Ол ло тушта теңериден
Боро-Чоокырдын үни угулды:
«Эмеш чыдалың бар болзо,
Бачым тыңыда тут — деди. —
База бир күн өтсө,
Оны женип болбозың» — деерде,
Боодой-Коо угала,
Ичинде эмди шымыранды:
«Ийне туткан эки колым,
Ийиш-мыйыш этпегер,
Оймок туткан ус колдорым,
Ойыш-мыйыш этпегер.
Мен тудуп жатканым жок,
Боо-Черү акам тудуп жат» — деди.
Боодой-Коонун колдоры
Кадудый кату болды,
Буттары сулаган темирдий болды.
Кан-Көкүлди мергеде чачып,
Бүкке жапшыра базала,
Кабыргазын кайра тепти,
Омуртказын ойо тепти,
Уйе-сөөгин үлтиреде тепти.
Өлтүрип таштады.
Кан-Көкүлдин адазы
Кара-Маатыр кыйгырды:
«Кара жангыс баламды
Сендий учкан өлтүрөтен бе?» — деди,
Боодой-Коого чурап келди.
База ла тудуш башталды,

База ла согуш көндүктү.
Кара-Маатырды Боодой-Коо
Аа-боо кыстап туруп,
Жапшыра базып, өлтүрди.
Онын соңында Желбеген кыйгырды:
«Жаан-жашты тообос
Кандый учкан болгон?» — деди.
Боо-Черүни
Сегис кырлу жудуругыла
Жудуруктаарга талайып келди.
Айдарда, Боо-Черү айтты:
«Адагнын эдин жи! — деди. —
Желбеген өрөкөнди тообой,
Мен анын сыртына баспадым,
Бажына отурбадым.
Бу не чалчыды?» — дейле,
Алаканнын кырыла
Желбегеннин жети бажынын
Белтирин кезе сокты,
Жети бажы тоголоно берди.
Көгүстин каны күрлеп акты,
Тамырдын каны тарлап чыкты.
Анын кийининде Боо-Черү бойы
Ары-бери базып жүрди.
Ак-Бий мыны көрүп,
Коркып, жалтанып,
Эмди эмегенин айбылады:
«Сен, эмеген, барып,
Аны сурап уксаң, — деди. —
Эмди нени сананып жат бу Боо-Черү?»
— деди.

Эмегени айтты:
«Бойун барып, сурап уксаң» — деди.
Айдарда, жаан маатырларын айбылады.
Жаан маатырлары коркып,
Көктөй-Кара уулчакты айбылады.
Көктөй-Кара уулчак
Барып, сурап укты:
«Слер эмди нени сананып жүреер?
Кижилер аларга санаалу ба,
Айла тегин болгон бо, кандый?»
Боо-Черү карууна айтты:
«Кижилер аларга
Санаада бар да болзо,
Бала та не деп айдар?
Ада-энези не деер?
Оны кайдаң көрөр?» — деди.
Аны угала,
Ак-Бий Боо-Черүни

Айылына алдыртып келип, сурады:
«Аракы-чегенди ичирген,
Алтын-мөңгүн жетирген кижилер
Адазыла экилезе өлди.
Мөрөй-бөлчөкти алган кижилер сен.
Эмди нени сананып жадың?» — деди. —
Неге жүрген кижилер сен?» — деди.
Боо-Черү айтты:
«Же нени сананайын?
Менин жүргеним мындай:
Кызыл элик туштаза, адайын деп,
Кыс балазы туштаза, алайын деп
Жүрген кижилер эдим.
Жаңгыс кижилер жастыкка
Жадарга эби жок,
Жаңгыска бойум айылда
Отураарга эби жок.
Кандый бир баланы кудалайын дезем,
Бала табылбайт.
Алдынан башчызы жок,
Кийининен эчегизи жок,
Жоруктап жүрген кижилер эдим» — деди.
Андый болордо, Ак-Бий
Албаты-жонына жакарды:
«Эт-жиликтен белетезин,
Аракы-чеген жуузын,
Ак өргөңни тутсын,
Ойун-жыргал баштазын,
Кан-Көкүлдин ордына
Боо-Черү нажыма
Кызымды чыгарып берем» — деди.
Ол орто Боо-Черү айтты:
«Мен мендеп жүрген кижилер эдим.
Айылымда жаңгыс сыйыным арткан,
База шапкыртту болуп жаткан болбозым.
Айылдаң чыккалы удагам.
Тойды-койды кийининде этпес бедилер,
Өргөңни кийининде тутпас бедилер?» — деп,
Онойдо айдарда,
Ак-Бий Алтын-Санару баланы
Чыгарып бербей кайтты.
Этти-жууны жидилер,
Аракы-чеген иччилер.
Албатыны күндүлөп,
Ойноп-жыргап,
Жаш улусты шыйдыдылар.
Алтын-Санаруга
Ак-Сары ат ээртедилер.
Малынан мал жарды,

Элинег эл жарды,
Арба-тараан эдип кубултала,
Алын канжаага алтан кап,
Арка жанына жетен кап
Канжаалап бөктөрдилер.
Алтын-Санаруга тогус кат
Торко-мандыктаг кийдиреле,
Ак-Сары атка миндиреле,
Жети келин жергелү,
Алты уул көдөчилү аткарды.
Күндүк жерге үйдежип,
Аракы-чеген ичижип,
Эзендежип алдылар.
Оног ары экилези
Желип жүргүлөй бердилер.
Бараадар ол болгожын,
Алтын-Санарунын жоругу жылбас болды.
Кийининде артып калат.
Боодой-Коо бу ла сактап,
Капшайладып турат.
Алтын-Санару
Ары-бери көрүп,
Ойноп каткырып турат.
Оног ары барып жадала,
Алтын-Санару айдат:
«Жоруктаарга изү,
Сууга кирип,
Жүзер керек эмеш» — деди.
Боодой-Кооны айбылап жат.
Боодой-Коо барар жер жок
(Бойы кыс кижиге)
«Калак, сен анайып айтпа, — дийт, —
Мен жылаңаштангамда,
Күн кубулып, мөндүр жаайтан.
Сен бойың барып жүс,
Мен сактайын» — деди.
Алтын-Санару алаңзып, кайкайт:
«Бу кайткан кижиге болотон?
Эр кижиге болгондо,
Жагдаар жаңы бар эмес пе?
Мени алганда,
Ойнобос кайткан?» — деп сананып,
Жаңыскан барып сууга кирди.
Кирерде ле, тенгериде
Анаң-мынаң булут чыгала,
Көк мөндүр жаап келди.
Алтын-Санару капшайлап кийинип,
Боодой-Коого жүгүрүп келип, айдат:
«Бу кайтты,

Кенете мөндүр не жаады?» — дийт.
Боодой-Коо айдат:
«Мен жаңы ла чечинеримде,
Мөндүр жаады.
Айдарда, капшай кийинип алдым» — деди.
Анаң ары экү атандылар.
Ол браадып,
Алтын-Санарунын санаазы кубулды:
«Бу кандый кижиге болотон?
Алган кийининде алган тоозы жок,
Кижини койдонбос не болгон?» — деп,
Кийининде артып сондоп жүрди.
Ол тушта Боодой-Коого
Боро-Чоокыр ады айтты:
«Алтын-Санарунын санаазы кубулып жат,
Узак таштаба, табылбай калар» — деди.
Айдарда, Боодой-Коо
Алтын-Санаруны сактап алып,
Жартын чикезинче айтты:
«Сен меге ачынба — деди. —
Мен сендий ле кижиге эдим.
Сениле журтаарга келишпес.
Өлгөн акамды тиргизерге
Сени апарып жадым.
Оны Кара-Күбектин уулы
Карачын-Тайчы
Мен ого барбагам учун аткан.
Акамды апарып,
Кара талайдын жаказында
Кумакка көмүп салала,
Оны ойто тиргизерге
Сенен башка кижиге жок болордо,
Сени экелерге атангам.
Мекелегениме ачынба» — деди.
Алтын-Санару угала, айтты:
«Сен мени сүреен мекеледин.
Же бу айдып турган сөстөрүң төгүн
болзо,
Ак-жарыкта жүрерин жок — деди. —
Сен барала, анайып айткан болзон,
Тегин де мен тиргизип салар эдим.
Эн жерге эр улусты өлтүрдүң — деди. —
Же акамды барып тиргизип көрбөйүн,
Тирилзе, эрмек-сөс келишсе,
Анаң ары журтай да бербей» — деди.
Онойып айдала,
Атанып ийдилер.
Канча тайга ажып,
Канча талай кечип,

Кара талайдын жаказына
 Жедип келгежин,
 Боо-Черүниң сөбги, эди-каны
 Жаңы ла үрелип жаткан эмтир.
 Алтын-Санару туруп,
 Алтайдын төзин
 Алты айландыра көрди,
 Жердин төзин
 Јети айландыра көрди.
 Узак аҗыктап көрүп турза,
 Ак-чумар тайганың кырында,
 Уч мөңүн кайаның алдында
 Кутук кара суу бар болтыр,
 Онын жанында ак артыш бүдүптир,
 «Оноң барып экел» — деп,
 Боодой-Кооны ийе берди.
 Кутук кара суудан
 Боодой-Коо сузуп экелди,
 Ак артыштан үзүп экелди.
 Алтын-Санару Боо-Черүни
 Кутук кара суула јунды
 (Мөңүн суула),
 Ак артышла аластап,
 Аа-боо согуп,
 Алкап айтты:
 «Айткан сөзим једимдү,
 Алкаганым тўжүмдү!
 Ак-чумар улу тайганың
 Ак артыжы,
 Ургун бажын бейи эбирт — деди. —
 Учук тынын айландырт!» — деди.
 Айдарда, Боо-Черү
 Жаңы ла өлгөн кижидий јада берди.
 Анаң ары Алтын-Санару айдат:
 «Он эдегимди он салкын ачкан,
 Сол эдегимди сол салкын ачкан,
 Оноң башка неме ачпаган!» — деди.
 Онойдо айдала,
 Боо-Черүни ары-бери
 Алтап базып ийди.
 Боо-Черү кыймыктанып,
 Көзин көрөлө, катап јумды.
 Онын соғында Алтын-Санару
 Сол карманынан
 Ак торко арчуул чыгарды,
 Оныла ары-бери согуп,
 Аластап алкады:
 «Ада-энеден кожо сызылган,
 Айдаң-күннең јайалган,

Очкөндү камызатан,
Өлгөндү тиргизетен
Ак торко арчуулым!
Ургун бажын бейи эбирт,
Учук тынын айландырт!» — деди.
Бу ла тушта Боо-Черү
Узак уйкудан ойгонгондуй,
Колы-будын керилтип,
Ары-бери анданып жадала,
Өрө туруп келзе,
Жанында бир бала турат.
Боодой-Коо турган жеринде
Жок болуп калды.
Боо-Черү кыстан сурады:
«Бу сен кандый бала эдинг» — деди.
Айдарда, Алтын-Санару айтты:
«Ак тайга шибеелү,
Ак талай суулу,
Ак-Боро атту
Ак-Бийдин балазы болгом.
Сенин сыйынын Боодой-Коо
Сенин кийимин кийип алып,
Адын минип алып,
Уч кижиге өлтүрүп,
Мени барып экелген.
Мен сени тиргистим» — деди.
Оны ончо угала,
Боо-Черү сүйүндү:
«Же жакшы — деди. —
Очкөнімди камыстын,
Өлгөнімди тиргистин.
Алдында эзен жүрөп тушта,
Адаңла наҗы болгон эдис.
Андап-куштап жүреристе,
Сен керегинде уккам, — деди. —
Сени алар деп
Санаамда бар болгон» — дийт.
Алтын-Санаруны
Ээгинен эркеледип,
Эрдинен окшоп алды,
Айландыра базып,
Алды кийинин сыймап турды.
Анча-мынча болбоды,
Мал жоктон мал болды,
Эл жоктон эл болды.
Көрөр болзо, Боодой-Коо
Кара-Күбектин журтын
Барып жуулап экелтир.
Боо-Черү эмди болзо

Јетен јети талалу,
Алтан алты айрылу
Байбак мөштинг төзине
Ак өргөбни тутты,
Ак ширее* бүдүрди,
Көс кылбыгар
Көрүмжилү төжөк жууды.
Алтын-Санару абакай
Алтан каптан алып чачты,
Қара ағаштый албаты болды,
Бүк јаланды туй алды,
Јетен каптан алып чачты,
Јеерен-күрен мал болды,
Қобы-јикти бүркеп барды.
Анча-мынча болбоды,
Туунын-суунын бажына
Бос-бороон түшти,
Айдын-күннин алдына
Ачал туман түшти.
Јаан тайга силкинип,
Сай-кумагы төгүлип турды,
Јаан талай чайбалып,
Јарадынағ ажып јатты.
Күн түштүк јанынан
Аттын тыныжы куу туман,
Эрдин тыныжы көк булут
Көрүне бербей канайтты.
Алтан алып ээчиткен,
Јети јүс кызрак** айдаған,
Алтан-јетен төблөргө
Алтын-мөнгүн артыған,
Аракы-чеген коштогон,
Јенгейек куртыйакка баштаткан
Бир маатыр једип келди.
Боодой-Кооны кудалап келген эмтир.
Сары талайдын белтиринде јуртаған,
Сары-Тожоғ тайгалу
Сары-Қааннын уулы
Сай-Солоон баатыр болтыр.
Келип, түжүп кирдилер.
Киреле, Јенгейек куртыйак
Баштап эрмектешти:
«Кир дегежин, кулга бодолду,
Чык дегежин, ийтке бодолду
Јүрген эдибис.
Јаңыс јастык јадарга эп јок,

* Ширее — мында: орын.

** Кызрак — төрөбөгөн бее.

Јаңыс кижі јуртка келишпес.
Бир јаңыс уулыбыс бар,
Ады — Сай-Солоон эди.
Қызыл элик туштаза, адып аларга,
Қыс балазы туштаза, эш эдерге
Јүрүбис — деди.—
Боодой-Коо сыйнаардын
Ады-чуузы чыккан,
Уулыска кудалап келдис» — деди.
Боо-Черү Боодой-Коо сыйынын
Алдырып келип, јөбин сурады.
Айдарда, Боодой-Коо айдат:
«Кайдаар да этсен, бойың бил.
Берзен — бер, бербезен — бербе» — деди.
Боо-Черү айтты:
«Боо отурып, нени эдеген?
Аймакка баратан јаңду кижі
Аймакка барбай база» — деди.
Эрмек сөс келишти,
Онон ары той башталды.
Ыраактагы јонын бичикле алдыртты,
Јууктагы јонын элчибиле алдыртты.
Алтын-Санару ла Боодой-Коонын
Той-јыргалын баштадылар.
Алын чачын алты келин тарады,
Кийин чачын јети келин тарады.
Белиндеги курын чечип турдылар,
Беш шагкызын јастылар,
Торко курын чечип турдылар,
Тоғус шагкызын јастылар.
Јети конок тойлодылар,
Јетен малдын эдин јидилер,
Тоғус конок јыргадылар,
Тоғузон тажуур арақы ичтилер,
Той божогон соғында
Олор ары барды,
Мен бери келдим.

